

**Часопис
Київського університету
інтелектуальної власності
та права**

Випуск 3

**Видавничий дім
«Гельветика»
2023**

КООРДИНАТОР ПРОЄКТУ

Ківалов Сергій Васильович – доктор юридичних наук, професор, президент Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Фелик Василь Іванович – доктор юридичних наук, професор, ректор Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

НАУКОВИЙ РЕДАКТОР, ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Тильчик В'ячеслав В'ячеславович – доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР

Микитчик Олександр Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Борodin Іван Лук'янович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Бортник Надія Петрівна** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та конституційного права Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова; **Галуцько Валентин Васильович** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної власності та цивільно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Гулієв Аріф Джаміль огли** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Воробей Петро Адамович** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Кваша Оксана Олександрівна** – доктор юридичних наук, професор, вчений секретар Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України; **Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна** – доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Сидор Вікторія Дмитрівна** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Матвійчук Валерій Костянтинович** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»; **Лемеха Ростислав Ігорович** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри медичного права Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького; **Тильчик Ольга Віталіївна** – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри приватного права Університету Барселони (Барселона, Іспанія); **Мельник Володимир Петрович** – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, міжнародного права та публічно-правових дисциплін Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія».

Журнал схвалено до друку Вченою радою Київського університету інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол засідання № 2 від 20.10.2023 р.)

Науковий журнал «Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права»
zareestrovаний Міністерством юстиції України
(свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24217-14057Р від 31.07.2019)

Офіційний сайт видання:

<https://journals.nuoua.od.ua/index.php/chasopyskiivp>

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату
за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

© Київський університет інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
2023

© Оформлення «Видавничий дім «Гельветика», 2023

УДК 343.59

DOI <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2023-3-1>

Назарова Оксана Олександрівна,
аспірантка Приватного вищого навчального
закладу «Європейський університет»
ORCID ID: 0000-0002-4979-7562

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ БУЛІНГ ТА МОБІНГ

У статті розглянуті приклади протидії булінгу та мобінгу у таких країнах, як США, Велика Британія, Іспанія. Також проаналізовано, чи може застосовуватися кримінальна відповідальність до осіб, які вчиняють мобінг чи булінг. Метою наукової статті є дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правового захисту особи від булінгу та мобінгу, а також аналіз перспектив його застосування та імплементації у вітчизняне кримінальне законодавство.

Підкреслено, що у США боротьба з булінгом регламентована на загальнодержавному та місцевому рівнях. Урядовий портал США «stopbullying.gov» містить перелік окремих галузей, у яких проводяться дослідження щодо запобігання та протидії булінгу. Зокрема, це поширеність булінгу в школах; поширеність кібербулінгу в онлайн-просторах; як знущання впливає на людей; фактори ризику для людей, які залякуються, людей, які залякують інших, або обох категорій; як запобігти булінгу; як медіа впливають на булінг. У деяких випадках булінг фігурує в кримінальному кодексі штату, та може застосовуватися до неповнолітніх.

У Великій Британії до булінгу прирівнюється цькування на робочому місці. Зазначається, що знущання на роботі та антисоціальна поведінка, що призводить до стресу, є фактом життя багатьох працівників у Великій Британії, але роботодавець зобов'язаний забезпечити безпечне місце роботи без стресу для всіх співробітників. Деякі форми булінгу визнані у Великій Британії кримінально караними і про них обов'язково повідомляється поліція. До них належать: насильство або напад; крадіжки; неодноразове переслідування або залякування, наприклад, обзивання, погрози та образливі телефонні дзвінки, електронні листи чи текстові повідомлення; злочини на ґрунті ненависті.

Підсумовано, що кримінальне законодавство цих країн не містить окремих злочинів чи кримінальних правопорушень з назвою «булінг» чи «мобінг», але за ознаками кримінально протиправних наслідків ці явища можуть бути віднесені до кримінально караних. Зокрема, це стосується хуліганства, доведення до самогубства, посягань на життя та здоров'я, злочинів на ґрунті ненависті тощо. Звернено увагу на широке залучення громадськості у запобіжну діяльність з метою недопущення фактів булінгу чи мобінгу з ознаками кримінальних правопорушень. Підкреслено позитивний досвід у створенні онлайн-підтримки жертв цькування, а також забезпечення інформаційної та психологічної підтримки таких осіб.

Ключові слова: булінг, мобінг, знущання, цькування, правопорушення, злочин, жертва, відповідальність.

Nazarova Oksana. Foreign experience in applying criminal responsibility to persons who commit bullying and mobbing

The article discusses examples of countering bullying and mobbing in countries such as the USA, Great Britain, and Spain. It is also analyzed whether criminal liability can be applied to persons who commit mobbing or bullying. The purpose of the scientific article is to study the foreign experience of criminal-law protection of a person against bullying and mobbing, as well as the analysis of the prospects for its application and implementation in domestic criminal legislation.

It is emphasized that in the USA the fight against bullying is regulated at the national and local levels. The US government portal «stopbullying.gov» lists specific industries in which research is conducted on the prevention and response to bullying. In particular, it is the prevalence of bullying in schools; prevalence of cyberbullying in online spaces; how bullying affects people; risk factors for people who bully, people who bully others, or both; how to prevent bullying; how media affects bullying. In some cases, bullying appears in the criminal code of the state, and can be applied to minors.

In Great Britain, bullying is equated with harassment in the workplace. It says bullying at work and anti-social behavior leading to stress is an unpleasant fact for many workers in the UK, but employers have a duty to provide a safe and stress-free workplace for all employees. Some forms of bullying are recognized as criminal offenses in Great Britain and must be reported to the police. These include: violence or assault; theft; repeated harassment or intimidation, such as name-calling, threats, and abusive phone calls, emails, or text messages; hate crimes.

It is summarized that the criminal legislation of these countries does not contain separate crimes or criminal offenses called "bullying" or "mobbing", but based on the signs of criminally illegal consequences, these phenomena can be classified as criminally punishable. In particular, this applies to hooliganism, suicide attempts, attacks on life and health, hate crimes, etc. Attention is drawn to the broad involvement of the public in preventive activities in order to prevent bullying or mobbing with signs of criminal offenses. Positive experience in creating online support for victims of bullying, as well as providing informational and psychological support to such persons, is emphasized.

Key words: bullying, mobbing, cruelty, harassment, offense, crime, victim, responsibility.

Вступ. Сьогодні поняття булінгу та мобінгу не дуже часто зустрічаються у вітчизняних наукових дослідженнях юридичної галузі (особливо, мобінг). Проте ці явища, на жаль, тривалий час притаманні нашому суспільству. В українській науці дослідження булінгу більше стосується педагогічного напрямку, адже вважається, що булінг більшою мірою пов'язаний з негативними процесами під час здобуття шкільної освіти. Однак, у міжнародному просторі булінг та мобінг вивчаються у більш широких межах. Крім того, особливої уваги заслуговує той факт, що факти булінгу та мобінгу часто мають ознаки правопорушень, у тому числі – кримінальних. Звичайно, і в Україні, і закордоном багато фахівців досліджують питання протидії кримінальним правопорушенням з ознаками булінгу та мобінгу. Вважаємо доцільним розглянути особливості застосування кримінальної відповідальності до осіб, які вчиняють такі правопорушення, в деяких іноземних країнах. Зокрема, звернемо увагу на досвід боротьби з булінгом та мобінгом у тих державах, у яких ця проблематика вивчається значно більше, ніж в Україні, а також у яких вже є ефективні результати такої боротьби.

Метою наукової статті є дослідження зарубіжного досвіду кримінально-правового захисту особи від булінгу та мобінгу, а також аналіз перспектив його застосування та імплементації у вітчизняне кримінальне законодавство. Для досягнення цієї мети потрібно розглянути зарубіжні приклади застосування кримінальної відповідальності до осіб, які вчиняють булінг та мобінг, а також проаналізувати можливості вітчизняного кримінального законодавства у протидії цим явищам.

Методи дослідження. Під час підготовки наукової статті застосовувався діалектичний підхід, а також філософсько-правовий, порівняльний, системний, функціональний методи, метод узагальнення, аналізу, синтезу, абстрагування та інші загальнонаукові й спеціально-правові методи дослідження.

Результати. Слова «булінг» та «мобінг» є словами іншомовного походження та мають англійське коріння. Булінг («bullying», від англ. «bully» – «хуліган», «забіяка», «задирака», «грубія», «насильник») визначається як утиск, дискримінація, цькування; цей термін означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) по відношенню до дитини або групи дітей [1, с. 44]. Поняття «мобінг» походить від англ. «to mob», що у перекладі означає грубити, нападати зграєю, цькувати. Під мобінгом в службовому колективі

розуміється колективний психологічний терор, цькування відносно кого-небудь з працівників з боку його колег, підлеглих або начальства, здійснювані з метою змусити працівника піти з місця роботи або ослабити міру його соціального або професійного впливу в колективі [2, с. 332].

В першу чергу, розглянемо в загальних рисах антибулінгову політику США та, зокрема, кримінально-правові аспекти протидії булінгу. У цій країні боротьба з булінгом регламентована на загальнодержавному та місцевому рівнях. Урядовий портал США «stopbullying.gov» [3] містить перелік окремих галузей, у яких проводяться дослідження щодо запобігання та протидії булінгу. Зокрема, це поширеність булінгу в школах; поширеність кібербулінгу в онлайн-просторах; як знущання впливає на людей; фактори ризику для людей, які залякуються, людей, які залякують інших, або обох категорій; як запобігти булінгу; як медіа впливають на булінг.

А. О. Ведернікова зазначає, що відповідно до законодавства США, антибулінгові закони мусять мати загальні ключові компоненти, які перетинаються з вимогами «Bully Police USA» щодо необхідності надання заяви про мету прийняття акту; визначення булінгу та кібербулінгу; вимог районної політики; звітності; гарантій та підтримки жертв булінгу; навчання персоналу; сповіщення щодо антибулінгової політики. Окрім того, закони мусять мати чітку область застосування (наприклад, на шкільних ділянках, у спонсорських навчальних заходах, на шкільному транспорті тощо); визначену процедуру розслідування; ступінчастий спектр наслідків та санкцій; зобов'язання регулярно аналізувати та оновлювати антибулінгову політику; заохочення впровадження програм профілактики булінгу; залучення батьків. Пропонується наводити невичерпний перелік характеристик учнів, які історично були об'єктами знущань, що суперечить вимогам «Bully Police USA». Кожен шкільний округ схвалює та переглядає щонайменше кожні три роки антибулінгову політику, яка забороняє булінг та харасмент стосовно учня чи працівника громадського навчального закладу. Шкільний округ під час прийняття та перегляду антибулінгової політики залучає учнів, батьків, учителів, адміністраторів, шкільних працівників, волонтерів шкіл, представників громад та місцевих правоохоронних органів. Закон передбачає обов'язковий перелік положень, які повинна містити антибулінгова політика кожного навчального закладу. [4, с. 94–95].

Однак, розглянемо саме заходи протидії кримінально-правового характеру. На офіційному

веб-сайті «stopbullying.gov» [3] зазначено, що державні та місцеві законодавці вживають заходів для запобігання знуцанням і захисту дітей. Так, кожна юрисдикція по-різному вирішує проблему знуцань. Вони встановлюють закони, політику та нормативні акти. Також деякі з них розробили так звану модельну політику («model policies»), яку школи та місцеві освітні установи можуть використовувати під час розробки власних місцевих законів, політики та нормативних актів. Кілька штатів також вимагають програми запобігання булінгу, включення запобігання булінгу в стандарти медичної освіти та/або підвищення кваліфікації вчителів. Слід звернути увагу, що ці закони зазвичай не передбачають конкретних наслідків для дітей, які вчиняють булінг. У деяких випадках булінг фігурує в кримінальному кодексі штату, та може застосовуватися до неповнолітніх. Немає федерального закону, який би конкретно застосовувався до булінгу. Однак у офіційних джерелах зазначається, що у деяких випадках, коли цькування ґрунтується на расовій або етнічній приналежності, кольорі шкіри, національному походженні, статі, інвалідності чи релігії, або цькування збігається з домаганнями, то школи за законом зобов'язані боротися з цим.

За схожою схемою побудована система запобігання та протидії булінгу у Великій Британії. Так, на офіційному веб-сайті «nationalbullyinghelpline.co.uk» [5] можна знайти інформацію про загальнодержавні та місцеві нормативні акти і антибулінгові програми. Крім того, на цьому сайті можна безкоштовно завантажити методичні матеріали для батьків, вчителів, для осіб, які зіткнулися з кібербулінгом тощо. Тобто, на цьому веб-порталі більше уваги приділено саме практичній допомозі жертвам булінгу. Крім того, у робочі години працює телефонна гаряча лінія для надання практичної допомоги. Слід доповнити, що, судячи з матеріалів вищевказаного веб-сайту, також до булінгу в цій країні прирівнюється цькування на робочому місці. Зокрема, зазначається, що знуцання на роботі та антисоціальна поведінка, що призводить до стресу, є фактом життя багатьох працівників у Великій Британії, але роботодавець зобов'язаний забезпечити безпечне місце роботи без стресу для всіх співробітників.

Важливим також є те, що деякі форми булінгу визнані у Великій Британії кримінально караними і про них обов'язково повідомляється поліція. До них належать: насильство або напад; крадіжки; неодноразове переслідування або залякування, наприклад, обзивання, погрози та образливі телефонні дзвінки, електронні листи чи текстові пові-

домлення; злочини на ґрунті ненависті [6]. Тож, як бачимо, якщо прояви булінгу мають ознаки кримінальних правопорушень, за загальним правилом до винної особи повинна застосовуватися кримінальна відповідальність.

Засади протидії булінгу в Іспанії закладено ще в 90-х роках минулого століття. Зокрема, першою програмою, розробленою в Іспанії, був проєкт «SAVE», який об'єднав дослідницьку ініціативу з комплексом превентивних дій, спрямованих на скорочення випадків віктимізації та насильства в початковій і середній школі. Подібні дії передусім спрямовані на розвиток почуття захищеності, навичок комунікації в школярів, усвідомлення спільних цінностей у підлітків. Крім того, реалізація проєкту передбачала роботу з педагогічним складом, а саме – навчання з питань протидії булінгу в школі, а також співпрацю вчителів з цієї тематики. На особистісному рівні для розвитку емпатії та здатності до рефлексії проводилася робота з навичками критичного мислення. Найефективніший вектор роботи проєкту «SAVE» – демократизація процесу управління співіснування школярів у колективі, а також емоційне й ціннісне навчання. Демократизація здійснювалася через введення чітких правил, які були орієнтовані на встановлення позитивних міжособистісних зв'язків [7, с. 93]. Однак, реалії сьогодення свідчать про невтішні результати боротьби з булінгом на території цієї країни. Зокрема, в мережі Інтернет розповсюджено багато історій про доведення до самогубства неповнолітніх у закладах освіти Іспанії. Батьки потерпілих дітей намагаються встановити справедливість. Як зазначають у Мадридській службі у справах неповнолітніх: «Нас засипають скаргами, але шкільне цькування в кримінальному кодексі не значиться» [8]. Однак вважаємо за доцільне підкреслити, що цькування, системні фізичні та моральні образи, інші прояви булінгу в деяких випадках все ж доцільно розглядати як ознаки кримінальних правопорушень – в першу чергу, за кримінально-протиправними наслідками.

Абсолютна більшість дослідників цієї проблематики звертають увагу на булінг стосовно дітей, і це, на перший погляд, зрозуміло. Діти – наше майбутнє, і їхня психіка може піддаватися зовнішньому впливу набагато більше, ніж психіка дорослих. Але не слід забувати про те, що цькування та залякування співробітників на робочих місцях також має суттєвий негативний вплив. З цього приводу варто погодитися з Л. Ю. Тимофєєвою стосовно того, що мобінг також потребує криміналізації за умови настання тяжких наслідків для потерпілої

особи. Вона зазначає, що у контексті кримінальної відповідальності мобінг можна розглядати як спосіб доведення до самогубства та кваліфікувати такі діяння відповідно за ст. 120 Кримінального кодексу (далі – КК) України. Систематичні зауваження можна розглядати в рамках ст. 296 КК України. Крім того, є достатньо широка ст. 173 КК України, яка передбачає відповідальність за порушення трудового законодавства. Тобто, навіть якщо мобінг не буде окремо криміналізований, його в певних межах можна розглядати в межах інших статей КК України. У США спеціалізованою організацією, що вивчає проблему утиску працівника на робочому місці, є The Workplace Billing and Trauma Institute (WBTI). Дослідження, що були проведені WBTI у 2003 р. показали, що найбільш поширеним виявився мобінг стосовно працівників-жінок (50%) і чоловіків (30%). Здебільшого (71%) утиски виходять із боку осіб, що обіймають більш високе становище в організаційній ієрархії, у 6–7% випадків – з боку колег, статус яких однаковий зі статусом «жертви», а іноді навіть із боку підлеглих (12%). Проте, розглядаючи статистику, слід враховувати, що вона спирається тільки на точні дані. Багато працівників мовчать із приводу цькування на роботі або звільняються, не вказуючи на справжню причину. У більшості зарубіжних країн на законодавчому рівні регулюється протидія мобінгу. В трудовому законодавстві деяких європейських держав поняття «мобінг» знайшло своє закріплення (Польща, Франція, Швеція та ін.), в деяких – розглядається як прояв дискримінації або як прояв психологічного насилля. Звернувшись до міжнародної практики, можна побачити, що захист від цього негативного явища здійснюється шляхом гарантування та забезпечення права на справедливі та безпечні умови праці. У Франції було прийнято спеціальний Закон «Про захист працівників від морального переслідування на робочому місці». Підписання антимобінгових угод є поширеним у Німеччині [9, с. 249–250]. Тож, вважаємо доцільним використання досвіду провідних країн для протидії мобінгу у вітчизняному середовищі.

Розглядаючи булінг та мобінг у правовому просторі, більшість вітчизняних дослідників обов'язково звертають увагу на позитивні зміни у законодавстві про адміністративні правопорушення – а саме, встановлення адміністративної відповідальності за булінг. Ми підтримуємо позицію Ю. В. Градової та М. Артамонової стосовно того, що великі сумніви щодо ефективності реального функціонування викликає той аспект, що адміністративне стягнення у вигляді штрафу, передбачене за булінг, фактично здебіль-

шого покладається на батьків булерів або осіб, які їх замінюють. Наприклад, при вчиненні булінгу малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років та вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють. З юридичного погляду це є вірним, проте з – це буде малоефективним. В даному випадку треба не карати, а пояснювати потенційним булерам, їхнім жертвам та просто свідкам цих дій до чого акти насильства в кінцевому випадку можуть привести. А наслідки є неприємно вражаючими: для жертв булінгу це починається з психологічної травми і закінчується суїцидом, для булера адміністративна відповідальність може стати реальним покаранням вже за кримінальним законодавством [10, с. 40].

Взагалі наявність визначення булінгу у Кодексі України про адміністративні правопорушення іноді призводить до протиріч, пов'язаних з тим, що правозастосовники невірно застосовують норми законодавства, помилково прирівнюючи кримінальні правопорушення з ознаками булінгу до адміністративних правопорушень. З цього приводу О.В. Ільїна наводить приклад, коли «заявниця звернулася до суду зі скаргою на прийняте рішення начальником Якимівського ВП Мелітопольського ВП ГУНПУ в Запорізькій області від 06 березня 2019 р. за її заявою про злочин, вчинений учителем Якимівської ЗОШ № 2 ОСОБА_2. Раніше вона звернулася із заявою про злочин до Мелітопольської місцевої прокуратури, де зазначила, що вчитель ОСОБА_2 вчинює протиправні дії щодо її сина ОСОБА_3, який навчається в 2-б класі. Так, під час освітнього процесу вона знущала над її сином, принижувала його, застосовувала психологічне насилля. Здійснювала цькування малолітнього сина з боку батьків та дітей класу. У заяві заявниця просила скасувати рішення начальника Якимівського ВП Мелітопольського ВП ГУНПУ в Запорізькій області від 06 березня 2019 р. та внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо вчителя ОСОБА_2 за її заявою про злочин від 25 лютого 2019 р. Прокурор заперечував проти вказаної скарги та вказав, що заявник фактично вказує на наявність із боку вчителя булінгу щодо сина заявниці. За вказані дії передбачена адміністративна відповідальність, а тому немає підстав для внесення заяви до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Однак слідчий суддя вирішив,

що скарга ОСОБА_1 є обґрунтованою та підлягає задоволенню, і зобов'язав скаргу заявниці на бездіяльність прокурора та слідчого щодо невнесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань за її заявою від 25 лютого 2019 року щодо вчителя Якимівської ЗОШ № 2 ОСОБА_2 – задовольнити; зобов'язати прокурора Якимівського відділу Мелітопольської місцевої прокуратури внести до Єдиного реєстру досудових розслідувань заяву ОСОБА_1 від 25 лютого 2019 року про злочин, вчинений учителем Якимівської ЗОШ № 2 ОСОБА_2». Як ми бачимо, судді визнають булінг кримінальним правопорушенням і зобов'язують слідчі органи діяти відповідно до норм кримінального законодавства, а не адміністративного [11, с. 91–92]. Вказаний приклад, насамперед, свідчить про важливі прогалини у тлумаченні законодавства.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити декілька висновків. По-перше, у зарубіжних країнах боротьба з булінгом та мобінгом, як правило, здійснюється на декількох рівнях та містить у собі заходи загальнодержавного і місцевого рівнів. На цих рівнях розроблені нормативні документи, які встановлюють ознаки цих явищ

та містять конкретні заходи протидії. По-друге, кримінальне законодавство, як правило, не містить окремих злочинів чи кримінальних правопорушень з назвою «булінг» чи «мобінг», але за ознаками кримінально протиправних наслідків ці явища можуть бути віднесені до кримінально караних. Зокрема, це стосується хуліганства, доведення до самогубства, посягань на життя та здоров'я, злочинів на ґрунті ненависті тощо. По-третє, говорячи про шляхи удосконалення вітчизняної протидії булінгу та мобінгу, варто звернути увагу на широке залучення громадськості, в першу чергу, у запобіжну діяльність з метою недопущення фактів булінгу чи мобінгу з ознаками кримінальних правопорушень. Вважаємо доцільним використовувати позитивний досвід таких країн, як США та Велика Британія, у створенні онлайн-підтримки жертв цькування, а також забезпечення інформаційної та психологічної підтримки таких осіб. При вчиненні булінгу чи мобінгу з ознаками кримінальних правопорушень, на наш погляд, правоохоронні та судові органи повинні застосовувати вітчизняне кримінальне законодавство за загальними правилами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барліт О. О. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. № 2. С. 44–47.
2. Євдокимов В. О., Конотопцева Ю. В. Шляхи подолання мобінгу в управлінні персоналом державної служби. *Актуальні проблеми державного управління*. 2012. № 2(42). С. 331–337.
3. An official website of the United States government «stopbullying.gov». URL: <https://www.stopbullying.gov>
4. Ведернікова А. О. Американський досвід кримінально-правового регулювання булінгу. *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2(90). С. 90–102.
5. The National bullying helpline in Great Britain. URL: <https://www.nationalbullyinghelpline.co.uk>
6. Bullying at school. URL: <https://www.gov.uk/bullying-at-school>
7. Левченко Ю. О. Світовий досвід запобігання булінгу. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1(21). С. 91–97.
8. «Let's hope you kill yourself» – How Spain is failing bullying victims. El Pais. URL: https://english.elpais.com/elpais/2019/07/08/inenglish/1562600636_068148.html
9. Тимофєєва Л. Ю. Мобінг у контексті євроінтеграційної кримінально-правової політики. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2019. № 3(65). С. 247–252.
10. Градова Ю. В., Артамонова М. Нормативно-правове регулювання булінгу: національний та зарубіжний досвід. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. Вип. 28. С. 34–41.
11. Ільїна О. В. До питання про ефективність кримінально-правової протидії булінгу в чинному кримінальному законодавстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2021. Вип. 1(36). С. 90–93.

REFERENCES:

1. Barlit, O. O. (2012). Formy i metody podolannia (minimizatsii) sotsialno-pedahohichnoi ta psykholohichnoi problemy bulinhu v osvitnomu seredovyschi [Forms and methods of overcoming (minimizing) the socio-pedagogical and psychological problem of bullying in the educational environment]. *Horyzonty osvity*, 2. P. 44–47. [in Ukrainian]
2. Ievdokymov, V. O., & Konotoptseva, Yu. V. (2012). Shliakhy podolannia mobinhu v upravlinni personalom derzhavnoi sluzhby [Ways to overcome mobbing in public service personnel management]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2(42). P. 331–337. [in Ukrainian]
3. An official website of the United States government «stopbullying.gov». Retrieved from: <https://www.stopbullying.gov> [in English]
4. Vedernikova, A. O. (2020). Amerykanskyi dosvid kryminalno-pravovoho rehulivannia bulinhu [American experience of criminal law regulation of bullying]. *Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka*, 2 (90). P. 90–102. [in Ukrainian]
5. The National bullying helpline in Great Britain. Retrieved from: <https://www.nationalbullyinghelpline.co.uk> [in English]

6. Bullying at school. Retrieved from <https://www.gov.uk/bullying-at-school> [in English]
7. Levchenko, Yu. O. (2021). Svitovyi dosvid zapobihannia bulinhu [World experience in preventing bullying]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 1(21). P. 91–97. [in Ukrainian]
8. «Let's hope you kill yourself» – How Spain is failing bullying victims. El Pais. Retrieved from: https://english.elpais.com/elpais/2019/07/08/inenglish/1562600636_068148.html [in English]
9. Timofieieva, L. Yu. (2019). Mobinh u konteksti yevrointehratsiinoi kryminalno-pravovoi polityky [Mobbing in the context of European integration criminal law policy]. *Derzhava ta rehiony. Seriia «Pravo»*, 3(65). P. 247–252. [in Ukrainian]
10. Hradova, Yu.V., & Artamonova, M. (2019). Normatyvno-pravove rehuliuвання bulinhu: natsionalnyi ta zarubizhnyi dosvid [Normative and legal regulation of bullying: national and foreign experience]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia «Pravo»*, 28. P. 34–41. [in Ukrainian]
11. Ilina, O. V. (2021). Do pytannia pro efektyvnist kryminalno-pravovoi protydii bulinhu v chynnomu kryminalnomu zakonodavstvi [On the issue of the effectiveness of criminal-legal countermeasures against bullying in the current criminal legislation]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 1(36). P. 90–93. [in Ukrainian]

УДК 343.3/7

DOI <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2023-3-2>

Присташ Степан Степанович,
аспірант відділу аспірантури і докторантури
Національної академії Служби безпеки України
ORCID ID: 0009-0000-6239-9254

ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ПРЕДМЕТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

У статті крізь призму національної нормативно-правової бази розглянуто правову природу поняття «віртуальний актив» як об'єкта цивільно-правових відносин. Проаналізовано відповідність закріпленої у вітчизняному законодавстві дефініції з визначеннями, якими послуговується міжнародна правова спільнота. Окреслено законодавчу основу для обігу віртуальних активів в Україні. Автором розглянуто диспозицію статті 209 Кримінального кодексу України «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» та проаналізовано можливість використання віртуальних активів у якості предмету скоєння злочину, передбаченого визначеною статтею. У дослідженні запропоновано загальну характеристику фінансових транзакцій з використанням віртуальних активів, а також окреслено низку злочинних механізмів, що реалізуються для легалізації незаконно отриманих доходів із використанням майна, вираженого у формі віртуальних активів.

Проаналізовано відповідність Закону України «Про віртуальні активи» та Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» міжнародним стандартам по боротьбі з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, перш за все рекомендаціям Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) та Варшавської конвенції (2005 р.). Розкрито суть системи заходів, запроваджених законодавцем, для попередження та боротьби з відмиванням нелегальних доходів, в тому числі й з використанням віртуальних активів. Обґрунтовано думку про те, що деякі чинні нормативно-правові акти потребують вдосконалення та внесення змін. Зокрема це стосується Закону України «Про віртуальні активи», оскільки його основу становлять застарілі рекомендації FATF, а також внесення змін до диспозиції статті 209 Кримінального кодексу України, що потребує додаткової кваліфікації – законодавчого закріплення віртуального активу предметом скоєння злочину.

Ключові слова: віртуальні активи, легалізація (відмивання) доходів, злочин, кримінальне право, цивільне право.

Prystash Stepan. Virtual assets as a subject of legalisation (laundering) of criminally obtained money

The article examines the legal character of the concept of "virtual asset" as an object of civil-law relations through the prism of the national legal framework. It analyses the correspondence of the established in domestic legislation definition with the definitions used within the international legal community. It outlines the legislative basis of virtual assets turnover in Ukraine. The author addresses the disposition of Article 209 "Legalization (laundering) of criminally obtained money" of Criminal Code of Ukraine and analyses the possibility of virtual assets' usage as the subject of the crime provided for by the abovementioned article. The research provides a general description of financial transactions with virtual assets' usage as well as outlines a number of criminal mechanisms that could be implemented in order to legalize illegal income obtained using property in the form of virtual assets.

The article analyses the compliance of the Law of Ukraine "On Virtual Assets" and the Law of Ukraine "On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction" with international standards of combating the legalization (laundering) of criminal proceeds, primarily the recommendations of the Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF) and the Warsaw Convention (2005). It reveals the core of adopted by the lawmaker system of measures in order to prevent and combat the laundering of illegal income, including the use of virtual assets. It substantiates the opinion that some current legal acts need to be improved and amended. In particular, this applies to the Law of Ukraine "On Virtual Assets", as this Law is based on outdated FATF recommendations, as well as there is a need to introduce amendments to the provision of Article 209 of the Criminal Code of Ukraine, which requires an additional qualification – the legal recognition of virtual assets as the subject of abovementioned crime.

Key words: virtual assets, legalisation (laundering) of proceeds, crime, criminal law, civil law.

Вступ. На сьогоднішній день, попри дію правового режиму воєнного стану, Україна залишається однією з країн-лідерів у сфері використання та обігу віртуальних активів. Попит на віртуальні активи не лише не зменшився: ринок віртуальних активів в Україні стрімко адаптувався до

нових реалій та запропонував власникам активів та потенційним інвесторам низку нових можливостей їх використання. В той же час, широкий спектр можливостей реалізації віртуальних активів та неналежний рівень правового регулювання їх обігу в Україні зумовлюють те, що такі активи є

одним із фінансових інструментів здійснення злочинної діяльності у різних сферах суспільно-правових відносин. Правовою природою віртуальних активів зумовлюється дуальність їх статусу: вони одночасно можуть виступати як предметом, так і знаряддям вчинення правопорушень.

До висвітлення питання віртуальних активів та їх обігу у своїх наукових працях протягом останніх років зверталися провідні вітчизняні науковці та практики, зокрема Когут Ю. І., Цибань А. А., Мічурін Є. О., Грицай С. О., Некіт К. Г., Шукліна Н. Г., Іщенко О. П., Нігреєва О. О. та інші. Водночас із збільшенням можливостей для скоєння злочинної діяльності, зростає потреба у теоретичних та практичних дослідженнях механізмів їх реалізації для надання належної правової кваліфікації таких злочинів і напрацювання шляхів та способів протидії їм.

Мета статті полягає у вивченні правової природи віртуальних активів та їх аналізу у статусі предмета правопорушень у сфері господарської діяльності (легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом).

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та наукового обґрунтування результатів дослідження застосовано низку загальнонаукових та специфічних методів. Зважаючи на комплексність предмета дослідження, використано так методологічні підходи, як герменевтичний, діалектичний, формально-юридичний, дескриптивний тощо.

Результати дослідження. Ще у 2019 році на зустрічі лідерів країн G20 («Великої двадцятки») активно обговорювалися питання глобальної боротьби з відмиванням коштів, а також можливостей використання віртуальних активів [1]. Актуальність та взаємозв'язок цих двох питань з плином часу тільки зросли, оскільки представники злочинного світу продовжують пошук нових шляхів легалізації своїх доходів, отриманих незаконним шляхом, а віртуальні активи, з огляду на недостатню урегульованість їх обігу, на сьогоднішній день є одним із основних засобів відмивання коштів.

Питання легалізації коштів, здобутих незаконним способом, є масштабною проблемою, з якою стикаються усі країни світу без винятку, а залучення віртуальних активів до схем відмивання нелегальних доходів лише ускладнює процес встановлення походження здобутих в результаті протиправної діяльності коштів, оскільки транзакції з використанням віртуальних активів характеризуються такими властивостями, як анонімність, швидкість та децентралізація [2, с. 274].

Водночас, попри те, що використання віртуальних активів для відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом, є беззаперечним фактом, вчені та практики, спираючись на сучасне законодавство, продовжують дискусії щодо того, чи можна вважати віртуальні активи предметом кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, що безпосередньо впливає як на кваліфікацію таких злочинів, так і рішення, ухвалені по ним.

Так, відповідно до статті 209 Кримінального кодексу України, під легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом слід розуміти вчинення фінансової операції чи правочину з коштами або іншим майном, одержаними внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також вчинення дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких коштів або іншого майна чи володіння ними, прав на такі кошти або майно, джерела їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуття, володіння або використання коштів чи іншого майна, одержаних внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів [3].

Із диспозиції статті випливає, що предметом вказаного злочину слід вважати кошти та інше майно, одержані внаслідок вчинення суспільно небезпечного протиправного діяння, що передувало легалізації (відмиванню) доходів, а також права на них.

Аналіз чинного законодавства, перш за все Цивільного кодексу України та двох профільних Законів України – «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон про ПВК/ФТ) та «Про віртуальні активи» (далі – Закон про ВА), попри наявні розбіжності у формулюванні та відсутність уніфікації у визначенні поняття «віртуальний актив», дають змогу класифікувати віртуальний актив як об'єкт цивільного права та встановити його правову природу.

Так, відповідно до Закону про ПВК/ФТ, віртуальний актив визначається як цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей [4]. В той же час, за Законом про ВА, віртуальний актив є об'єктом цивільних прав, нематеріальним

благом, що має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі, а також може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав [5]. Оскільки стаття 190 Цивільного кодексу України передбачає, що майном як особливим об'єктом слід вважати окрему річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки [6], можемо класифікувати віртуальний актив саме як *майно*, що дає нам право розглядати його як предмет правопорушення у сфері господарської діяльності у випадку легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Невичерпним є перелік можливостей використання віртуальних активів у різноманітних злочинних схемах та механізмах із відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Оскільки суть легалізації полягає у маскуванні походження коштів, отриманих злочинним шляхом, та приховуванні їх незаконного походження, зловмисники вигадують численні протиправні фінансові механізми, ключовими елементами яких є введення коштів до фінансових систем, здійснення певної кількості фінансових операцій з метою приховати незаконне походження коштів, а також їх фінальна інтеграція у визначені фінансові системи [7, с. 8].

Так, Мовчан Р. О. та Н. Хак Сіддікі виокремлюють низку найпоширеніших шляхів застосування віртуальних активів для злочинних цілей в якості знаряддя злочинного посягання, серед яких саме для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, можуть бути використані зокрема такі: злочинці можуть використовувати гаманець, до якого не знайомі один з одним люди перераховують свої віртуальні активи, а потім аналогічна сума активів, що належали іншим відправникам, повертається на вихідні рахунки – таким чином розриваються та не простежуються зв'язки між зловмисниками та віртуальними активами, якими вони володіли першочергово; злочинці можуть обмінювати доходи, отримані від злочинної діяльності, на криптовалютних біржах – у такому випадку кошти надходять в кредитний кооператив, а потім переводяться на офшорні рахунки; також у незаконній мережевій торгівлі отримані віртуальні активи можуть бути обмінюваними на товарних біржах, потім їх переводять на карти та знімають через банкомати [8, с. 81]. Думчинок М. та Гоч Л. справедливо зауважують, що популярним на сьогоднішній день способом легалізації злочинних доходів є їх відмивання через сайти з азартними іграми, а злочинці все

частіше використовують ігрову валюту як спосіб збереження віртуальних активів (у такому випадку ігрова валюта купується за криптовалютою, а потім на спеціальних сервісах конвертується у фіатні кошти) [9, с. 187].

Оскільки використання віртуальних активів та їх інтеграція у вітчизняну платіжну систему є невідворотними процесами, законодавець за допомогою Закону про ПВК/ФТ та Закону про ВА уже встановив певні умови та обмеження, покликані протидіяти та знизити ризики використання віртуальних активів у різноманітних фінансових операціях, що гіпотетично можуть бути спрямованими на відмивання нелегальних доходів. Зокрема Розділ III Закону про ВА («Учасники ринку віртуальних активів») чітко визначає перелік суб'єктів ринку віртуальних активів та розмежовує сфери їхньої діяльності, а Розділ IV («Державне регулювання обороту віртуальних активів») цього ж Закону чітко окреслює загальні принципи державного регулювання обороту віртуальних активів в Україні.

О. Нігреєва відзначає, що положення Закону про ВА, хоча і відповідають рекомендаціям FATF (Група з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей), частково застаріли (національне законодавство спирається на рекомендації FATF, опубліковані у 2019 році, натомість у 2021 році Група частково оновила директиви), тож відповідний Закон потребує модернізації та вдосконалення відповідно до провідних глобальних тенденцій [10, с. 96].

Для контролю за обігом віртуальних активів у частині 1 статті 3 Закону про ПВК/ФТ законодавець імплементував рекомендації FATF із використання ризик-орієнтованого підходу під час здійснення фінансового моніторингу ринку віртуальних активів. Статтею 14 цього ж законодавчого акту встановлюються певні вимоги до інформації, що супроводжує переказ коштів або віртуальних активів. Так, суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен забезпечити супроводження переказів віртуальних активів інформацією про платника (ініціатора) та отримувача переказу, а також здійснити верифікацію платника переказу і запровадити процедури моніторингу переказів. За Законом, у випадках, коли відсутні або неправильно подані дані про платника та отримувача, суб'єкт первинного фінансового моніторингу повинен запровадити процедури ризик-орієнтованого підходу щодо прийняття рішення про здійснення, відхилення чи зупинення переказу коштів, а також повідомити спеціально уповноважені органи [4].

Таким чином, положення Закону про ПВК/ФТ передбачають імплементації Варшавської конвенції (Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16 травня 2005 року) щодо реалізації необхідних для запобігання легалізації отриманих злочинним шляхом коштів на національному рівні. Конвенцією, як і Законом про ПВК/ФТ, зокрема передбачається необхідність перевіряти учасників правочинів з використанням ризик-орієнтованого підходу, повідомляти про підозри щодо легалізації (відмивання) коштів за умови вжиття суб'єктами первинного фінансового моніторингу застережних заходів, а також уживати допоміжних заходів для виявлення процесу відмивання коштів та запобігання йому.

Висновки. Вітчизняне законодавство, що регламентує сферу обігу віртуальних активів стрімко розвивається та запозичує провідний світовий досвід. В той же час, з огляду на певні розбіжності та відсутність термінологічної уніфікації у низці законодавчих актів, а також недостатню юридичну врегульованість обігу віртуальних активів, зловмисники продовжують пошук шляхів їх використання для скоєння протиправної діяльності, оскільки сучасні технології та основні характеристики віртуальних активів – швидкість, анонімність та децентралізація – дають можли-

вість створювати нові незаконні схеми та механізми, що важко піддаються правовій оцінці.

Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом (стаття 209 Кримінального кодексу України), все частіше відбувається із залученням віртуальних активів, які, з огляду на те, що в контексті цивільно-правових відносин вважаються майном, виступають предметом такого злочину. Національне законодавство, зокрема Закон «Про віртуальні активи» та «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», попри те, що в цілому відповідають світовим стандартам та забезпечують систему заходів, спрямованих на протидію та боротьбу з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, залишаються недосконалими та потребують вдосконалення, особливо в частині використання для такої злочинної діяльності віртуальних активів. Так само, як потребує додаткової кваліфікації – законодавчого закріплення віртуального активу предметом скоєння злочину у сфері господарської діяльності, передбаченого статтею 209 Кримінального кодексу України з метою притягнення правопорушників до відповідальності і унеможливлення спекуляцій щодо диспозиції зазначеної статті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. G20 Leaders Issue Declaration on Crypto Assets. Bitcoin.com. 2019. Kevin Helms URL: <https://news.bitcoin.com/g20-leaders-declaration-crypto-assets-commitments/> (дата звернення: 15.07.2023).
2. Когут Ю. І. Технології блокчейн та криптовалюта: ризики та кібербезпека. Київ : Консалтингова компанія «СІДКОН»; ВД «Дакор». 2022. 316 с.
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 11.08.2023 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового зниження : Закон України від 30.06.2023 р. №361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
5. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 р. № 2047-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> (дата звернення: 15.07.2023).
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 10.06.2023 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 365.
7. Ричардсон І., де Лукас Мартін І. Розслідування та судовий розгляд кримінальних проваджень щодо легалізації (відмивання коштів) : посібник для суддів / за наук. ред. Шукліної Н. Г. та Ішенка О. П. Страсбург, Київ : Національна школа суддів України. 2021. 106 с.
8. Сіддікі Н. Хак, Мовчан Р.О. Криптовалюти та Blockchain-технології у сучасній протиправній діяльності. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2018. № 1(10). С. 78–83.
9. Думчиков М. О., Гоч Л. М. Особливості протидії легалізації злочинних доходів за допомогою віртуальних активів у кіберпросторі: практичний вимір. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції «Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів»* (Суми, 18–19 травня 2023 р.). С. 185–188.
10. Нігрєєва О. О. Закон України «Про віртуальні активи» в контексті національної імплементації стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF). *Правова держава*. 2023. № 50. С. 91–98.

REFERENCES:

1. Kevin Helms (2019). G20 Leaders Issue Declaration on Crypto Assets. *Bitcoin.com*. Available at: <https://news.bitcoin.com/g20-leaders-declaration-crypto-assets-commitments/> (accessed 15 July 2023). [in Ukrainian].
2. Kohut, Yu. (2022). *Tekhnologii blokchein ta kryptovaliuta: ryzyky ta kiberbezpeka* [Blockchain technologies and cryptocurrency: risks and cybersecurity]. Kyiv : SIDCON Consulting Company, Dakor Publishing House. [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (2023, August 11). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Kyiv. (in Ukrainian).
4. Pro zapobihannya ta protydiuu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyzhennia : Zakon Ukrainy vid 30.06.2023 r. №361-IKh [On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Criminal Proceeds, Terrorist Financing and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction: Law of Ukraine №361-IX (2023, June 30)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> [in Ukrainian].
5. Pro virtualni aktyvy : Zakon Ukrainy vid 17.02.2022 r. № 2047-IKh [On Virtual Assets: Law of Ukraine № 2047-IX (2022, February 17)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>. [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 10.06.2023 r. №435-IV [Civil Code of Ukraine. (2023, June 10)]. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Richardson, Ia., & de Lucas Martin, I. (2021). *Rozsliduvannia ta sudovi rozghliad kryminalnykh provadzen shchodo lehalizatsii (vidmyvannia koshtiv)* [Investigation and Trial of Criminal Proceedings Regarding Legalisation (Laundering) of Money]. Strasbourg, Kyiv: National School of Judges of Ukraine. [in Ukrainian].
8. N. Khak Siddiki, & Movchan, R.O. (2018). Kryptovaliuty ta Blockchain-tekhnologii u suchasni protyvpopravni diialnosti [Cryptocurrencies and Blockchain Technologies in Modern Illegal Activities]. *Bulletin of Student Scientific Society of Vasyl' Stus Donetsk National University*, 1(10), 78–83. [in Ukrainian].
9. Dumchykov, M. O., & Hoch, L. M. (2023). Osoblyvosti protydii lehalizatsii zlochynnykh dokhodiv za dopomohoiu virtualnykh aktyviv u kiberprostorii: praktychnyi vymir [Peculiarities of Counteracting the Legalization of Criminal Proceeds with the Help of Virtual Assets in Cyberspace: a Practical Dimension]. *Reformuvannia pravovoi systemy v konteksti yevointehratsiinykh protsesiv* : Materialy VII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (pp. 185–188). Sumy. [in Ukrainian].
10. Nihreieva, O.O. (2023). Zakon Ukrainy “Pro virtualni aktyvy” v konteksti natsionalnoi implementatsii standartiv Hrupy z rozrobky finansovykh zakhodiv borotby z vidmyvanniam hroshei (FATF) [The Law of Ukraine “On Virtual Assets” in the context of the FATF standards national implementation]. *Constitutional State*, 50, 91–98. [in English].

UDC 342.922

DOI <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2023-3-3>

Tylchyk Vyacheslav Viacheslavovych,
Doctor of Law, Professor,
Vice-Rector for Research
Kyiv Institute of Intellectual Property and Law
of the National University “Odesa Law Academy”
ORCID ID: 0000-0001-5964-3439

Leheza Yevhen Oleksandrovyh,
Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Public and Private Law
University of Customs Law and Finance
ORCID ID: 0000-0001-9134-8499

FEATURES AND DIRECTIONS OF IMPROVING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE REGARDING FAMILY VIOLENCE COMBAT

The purpose of the study is the peculiarities and directions of improvement of the administrative and legal regulation of the activities of the National Police of Ukraine in the fight against domestic violence in the existing conditions. The article analyzes the main normative legal acts of Ukraine, which regulate the adoption of urgent measures to prevent and counter violence in the family, gender-based violence and the protection of the rights of persons who have experienced such violence. The main tasks and methods of work of the preventive work unit of the National Police of Ukraine are: detection of facts of domestic violence and timely response to them, reception and consideration of applications and reports regarding domestic violence, including issues of family violence, gender issues, as well as violence received by the call center, etc. The methodological basis of the research is comparative-legal and systemic analysis, formal-legal methods, interpretive methods, hermeneutic methods, analytical-synthetic methods.

The definition of the legislation of Ukraine in the field of combating and preventing domestic violence in the family includes legislative and by-laws, departmental and normative legal acts. It is worth noting that the National Police of Ukraine exercises its powers in the field of prevention and countermeasures against domestic violence taking into account international standards of response of law enforcement agencies to cases of domestic violence and risk assessment. The general and special measures applied to offenders, as well as the specifics of the application of these measures by preventive units of the National Police of Ukraine in the field of prevention and countermeasures against domestic violence, are clarified.

Attention was drawn to the fact that bringing the standards of professional training and official activities for the prevention of domestic violence to the generally recognized norms and standards in international relations, as well as the corresponding standards of European and other countries, by the police units that carry out the activities of the National Police of Ukraine, is one of the main directions of reforming the law enforcement system of Ukraine.

Key words: domestic violence, tasks, powers, National Police of Ukraine, police.

Тильчик В'ячеслав, Легеца Євген. Особливості та напрями вдосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції щодо протидії насильству в сім'ї

Метою дослідження є особливості та напрями удосконалення адміністративно-правового регулювання діяльності Національної поліції України щодо протидії домашньому насильству в умовах, що склалися. У статті проаналізовано основні нормативно-правові акти України, які регулюють вжиття невідкладних заходів щодо запобігання та протидії насильству в сім'ї, гендерно зумовленому насильству та захисту прав осіб, які зазнали такого насильства. Основними завданнями та методами роботи підрозділу превентивної роботи Національної поліції України є: виявлення фактів насильства в сім'ї та своєчасне реагування на них, прийом та розгляд заяв і повідомлень щодо насильства в сім'ї, у тому числі з питань насильства в сім'ї, гендерних питань, а також насильство, отримане кол-центром тощо. Методологічною основою дослідження є порівняльно-правовий та системний аналіз, формально-юридичні методи, інтерпретаційні методи, герменевтичні методи, аналітико-синтетичні методи.

До визначення законодавства України у сфері протидії та запобігання домашньому насильству в сім'ї належать законодавчі та підзаконні акти, відомчі та нормативно-правові акти. Варто зазначити, що Національна поліція України здійснює свої повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків. З'ясовуються загальні та спеціальні заходи, що застосовуються до правопорушників, а також особливості застосування цих заходів превентивними підрозділами Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Акцентовано увагу, що приведення підрозділами поліції, що здійснюють діяльність Національної поліції України, стандартів професійної підготовки та службової діяльності щодо запобігання домашньому насильству до загальновизнаних норм і стандартів у міжнародних відносинах, а також відповідних стандартів європейських та інших країн є одним із основних напрямків реформування правоохоронної системи України.

Ключові слова: домашнє насильство, завдання, повноваження, Національна поліція України, поліція.

Introduction. Bringing the standards of professional training and official activities for the prevention of domestic violence by the police units carrying out preventive activities of the National Police of Ukraine in line with the generally recognized norms and standards in international relations, as well as the relevant standards of European and other countries is one of the main directions of reforming the law enforcement system of Ukraine. According to the new administrative and territorial structure, the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 17, 2020. No. 807-IX “On the Formation and Liquidation of Districts” [6] has introduced new organizational and staff changes in the structure of territorial bodies, police units that determines the development and definition of the following categories: goals, objectives of activities, structural and organizational, and competence elements aimed at ensuring human rights and freedoms, the interests of society and the state, and domestic violence prevention.

Literature review. The works of administrative scientists are devoted to the general theoretical aspects of the organizational and legal basis of the police of Ukraine: Volokitenko I. O., Halaburda Nadiia, Chalavan Viktor, Yefimov Volodymyr, Yefimova Inna [2] and others. As for the study of the goals, objectives, forms and methods of activity of the units of the preventive service of the National Police of Ukraine for the prevention of domestic violence in the modern Ukrainian administrative legislation and in the context of reforming the system of the Ministry of Internal Affairs (hereinafter referred to as the Ministry of Internal Affairs) of Ukraine, there are only isolated scientific developments.

The goal of the article is to define the powers of preventive police units to prevent domestic violence, as well as to disclose the main organizational and legal forms, methods and measures in the field of preventing domestic violence.

Thus, as indicated by Kobrusieva Ye. a characteristic feature of the common space of justice, freedom and security is presented as the need to ensure a harmonious combination of its two aspects: external and internal. It is clear that the internal aspect of this space presupposes consolidation of efforts of law enforcement bodies of the European Union member states aimed at insurance of internal security and maintenance of law order throughout the Community, crea-

tion of a number of specialized bodies (institutions) whose activity should be directed at the promotion of the work of national law enforcement bodies [3].

Thus, taking into account that at present the Institute of International Cooperation of bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine is at the stage of its formation, the urgent need is to study successful foreign experience of legal regulation of international cooperation in police activity in order to determine the possibility to use this experience in Ukraine and to develop ways of qualitative improvement of administrative and legal regulation of international cooperation of the police in Ukraine.

Results and discussion. In accordance with paragraph 5 of Article 1 of the Law of Ukraine “On Prevention and Counteraction to Domestic Violence”, prevention of domestic violence means the system of measures implemented by executive authorities, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations, as well as citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons who are in Ukraine legally, and aimed at raising public awareness of the forms, causes and consequences of domestic violence, forming an intolerant attitude to violent behavior in private relations, caring attitude to affected persons, primarily to affected children, eliminate discriminatory attitudes about the social roles and responsibilities of women and men, as well as any customs and traditions based on them.

The powers of the preventive units of the National Police of Ukraine in the field of preventing and countering domestic violence include:

1) identification of facts of domestic violence and timely response to them;

2) receiving and reviewing applications and reports of domestic violence, including consideration of reports received by the call center for preventing and countering domestic violence, gender-based violence and violence against children, taking measures to stop it and provide assistance to affected persons, taking into account the results of risk assessment in accordance with the procedure determined by the Central Executive Authority that ensures the formation of state policy in the field of preventing and countering domestic violence, together with the National Police of Ukraine;

3) informing affected persons about their rights, measures and social services that they may use;

4) issuing urgent restraining orders against abusers;
5) taking abusers for preventive registration and conducting preventive work with them in accordance with the procedure established by law;

6) monitoring the implementation of special measures to counteract domestic violence by abusers during their validity period;

7) cancellation of permits for the right to purchase, store, carry weapons and ammunition to their owners in the event of domestic violence, as well as the seizure of weapons and ammunition in accordance with the procedure established by law;

8) interaction with other bodies that carry out measures in the field of preventing and countering domestic violence, in accordance with Article 15 of this Law;

9) reporting to the Central Executive Authority, implementing the state policy in the field of preventing and countering domestic violence, on the results of the exercise of powers in this area in accordance with the procedure determined by the Central Executive Authority that ensures the formation of state policy in the field of preventing and countering domestic violence [15].

Authorized units of the National Police of Ukraine exercise their powers in the field of preventing and countering domestic violence, taking into account international standards for the response of law enforcement agencies to cases of domestic violence and risk assessment. Police officers may enter a person's home without a reasoned court decision in urgent cases related to the cessation of an act of domestic violence committed, in case of an immediate danger to the life or health of the injured person.

Of particular note is that in accordance with the Order of the Ministry of Internal Affairs dated December 19, 2017 No. 1044 "On Approval of Instructions for Organizing the Work of Juvenile Prevention Units of the National Police of Ukraine" [4], the main tasks are as follows:

– preventive activities aimed at preventing children from committing criminal and administrative offenses, identifying the causes and conditions that contribute to this, and taking measures within their competence to eliminate them;

– keeping preventive records of children who are prone to committing offenses, and conducting individual prevention measures with them;

– participation in establishing the location of the child in the event of his/her unknown disappearance or obtaining data for this purpose in the criminal proceedings opened on the fact of the child's unknown disappearance;

– taking measures to prevent and counteract domestic violence committed by and against children, as well as child abuse;

– taking measures to prevent child neglect, including the implementation of police custody of minors;

– carrying out activities related to the protection of the child's right to general secondary education [5].

Special measures to combat domestic violence include:

1) an emergency prohibition order against the abuser;

2) a prohibitory injunction order against the abuser;

3) taking the abuser on preventive registration, conducting preventive work with the abuser;

4) referral of the abuser to the abuser program [11].

In accordance with paragraph 16 of Article 1 of the Law of Ukraine "On Preventing and Countering Domestic Violence", an emergency prohibition order is a special measure to counteract domestic violence, which is used by authorized units of the National Police of Ukraine as a response to the fact of domestic violence and is aimed at immediately stopping domestic violence, eliminating the danger to the life and health of victims and preventing the continuation or repetition of such violence [5].

This emergency prohibition order is issued if there is an immediate threat to the life or health of the injured person in order to immediately stop domestic violence, prevent its continuation or recommission. This legal instrument is regulated in more detail in Article 25 of this Law.

Measures that may be applied on the basis of an emergency prohibition order include: an obligation for the abuser (the person who has committed domestic violence) to leave the place of residence (stay) of the injured person; a ban on the abuser to enter and stay in the place of residence (stay) of the injured person; a ban on the abuser in any way to contact the injured person. In relation to minor abusers who have a common place of residence (stay) with the injured person, these first two measures are not subject to application.

It should be noted that the Law of Ukraine "On Preventing and Countering Domestic Violence" gives the safety of the affected person priority even over the property rights of persons to housing [5]. Therefore, part 3 of Article 25 of this Law provides for the possibility of issuing an emergency prohibition order in relation to residential premises that belong exclusively to the offender, provided that such housing is the place of joint residence (stay) of the injured person and the offender. At the same time, the police are empowered to evict the offender from such residential premises, if the emergency prohibition order provides for an obligation to leave the place of residence (stay) of the injured person, and the offender refuses to voluntarily leave it. The urgency

and out-of-court nature of the adoption determine the validity period of an emergency prohibition order, which is not more than ten days [8].

Consequently, an emergency prohibition order is applied by the police if there is a threat to the injured person and for the purpose of immediately countering an act of domestic violence. That is, at the time of issuing this order, the person in respect of whom it is issued has not been found guilty of committing domestic violence in criminal proceedings or an administrative offense. In general, this approach is somewhat similar to the detention of a suspected person during the commission of a crime or after its commission, if the set of signs indicates that this particular person has committed a crime (Article 208 of the Criminal Procedure Code), which takes place before the commencement of a pre-trial investigation (in other words, before the opening of criminal proceedings). By this analogy, in our opinion, the issuance of an emergency prohibition order should be accompanied by other procedural actions of the police, namely, drawing up a protocol on an administrative offense (Article 173-2 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses) or entering information on the relevant criminal offense in the Unified Register of Pre-Trial Investigations.

Unlike an emergency prohibition order, a prohibitory injunction order is issued by the court on the basis of an appeal from interested parties, and therefore allows for a much wider range of possible restrictions on the rights of the offender, longer periods. In particular, the measures that may be applied to the abuser on the basis of a prohibitory injunction order are: 1) prohibition to stay in a place of cohabitation (stay) with the injured person; 2) removal of obstacles in the use of property that is the object of the right of common joint ownership or personal private property of the injured person; 3) restriction of communication with the injured child; 4) prohibition to approach a certain distance to the place of residence (stay), study, work, other places of frequent visit of the injured person; 5) prohibition to personally and through third parties search for the injured person if he/she is at his/her own request in a place unknown to the offender, pursue him/her and communicate with him/her in any way; 6) prohibition to conduct correspondence, telephone conversations with the affected person or to contact him/her through other means of communication in person and through third parties.

It is worth noting that the prohibitory injunction order may provide for the application of several of these measures at once. Similarly to an emergency prohibition order, a prohibitory injunction order

may not contain measures that restrict the right of residence or stay of a minor abuser in the place of his/her permanent residence (stay). The issuance of a prohibitory injunction order is carried out by making a court decision in a separate proceeding, for the purposes of which Section IV of the Civil Procedure Code (hereinafter referred to as the CPC) is supplemented with a new Chapter 13. In addition, the issuance of a prohibitory injunction order in a separate proceeding is based on the provision that this proceeding is intended to create conditions for a person to exercise personal non-property or property rights (part 7 of Article 19 of the CPC). The prohibitory injunction order is issued for a period of one to six months and may be extended by the court for a period of no more than six months [1].

The Law of Ukraine “On Preventing and Countering Domestic Violence” and the Civil Procedure Code do not provide for the possibility of revoking the prohibitory injunction order, in particular if a person is found not guilty of committing a crime or administrative offense. It appears that a possible way to resolve this issue would be to quash the judgment on newly discovered circumstances [9].

In addition, all facts of domestic violence, information on the abuser (regardless of his/her consent), as well as about victims (with their consent) are entered in the Unified State Register of Domestic and Gender-Based Violence Cases. Such information is stored in the database: 1 year – in the absence of open criminal proceedings, a court decision on a prohibitory injunction order or administrative penalty, a court verdict of guilty; 3 years – in the presence of a court decision on a prohibitory injunction order or administrative penalty; 10 years – if there is a conviction that has entered into force [16].

In addition, the abuser may be taken on preventive registration, work with him/her by the police, and sent to undergo a corrections programme for a period of three months to one year.

The next measure is the taking of abusers by a division of the National Police of Ukraine for preventive registration, conducting preventive work with them, which occurs from the moment of detection of the fact of committing domestic violence by them, for the period established by law. Removal of the offender from the preventive register is carried out by the authorized division of the National Police of Ukraine, which has ensured the preventive registration, automatically after the completion of the established period, unless otherwise provided by law. The procedure for taking on preventive registration, carrying out preventive work and removing the offender from preventive

registration is approved by the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [9].

In turn, intervention programs for abusive behavior are available as well. The bodies responsible for implementing intervention programs for abusive behavior are local state administrations and local self-government bodies that organize and ensure that abusers complete such programs. The implementation of intervention programs for abusive behavior in relation to abusers is carried out taking into account the age and psychological characteristics of children. In order to prevent repeated domestic violence and ensure the implementation of the intervention program for abusive behavior, the abuser's child may be temporarily placed with relatives, in the family of a foster carer or in an institution for children, regardless of the form of ownership and subordination, in which appropriate conditions are created for living, upbringing, training and rehabilitation of the child in accordance with his/her needs. The implementation of intervention programs for abusive behavior is provided by specialists who have received appropriate training. The abuser may be sent by the court to complete the intervention program for abusive behavior for a period of three months to one year in cases stipulated for by law. The abuser should be able to attend the intervention programs for abusive behavior on his/her own initiative on a voluntary basis. In case of failure of the abuser to complete the intervention program for abusive behavior or evasion from completing the program without valid reasons, the bodies responsible for the implementation of intervention programs for abusive behavior shall provide within three working days a written notification about this to the authorized unit of the National Police of Ukraine for taking action. Bringing the abuser to justice for failure to complete the intervention program for abusive behavior does not release the abuser from the obligation to complete such a program. If an abuser, in particular a child abuser, is brought to criminal responsibility by the court, he/she may be required to complete a probation program in accordance with paragraph 4 of part 2 of Article 76 of the Criminal Code of Ukraine [1].

It should be noted that all these measures are preventive measures that enable state bodies to quickly respond to the facts of domestic violence, stop its commission, and

eliminate the threat of repeated violence. However, the application of such measures does not mean that the offender will not be brought to administrative or criminal responsibility if there are grounds.

In order to respect human rights and freedoms, to comply with guarantees for the protection of the rights and interests of persons affected by domestic violence, gender-based violence, as well as to ensure an appropriate response to cases of such violence, to provide assistance to affected persons, to create conditions for each child to exercise the right to grow up in a safe family environment, taking into account the growing challenges associated with the commission of domestic violence, due to the reduction of latency of such offenses, great public response and in order to effectively implement the Decree of the President of Ukraine dated September 21, 2020. No. 398/2020 "On Urgent Measures to Prevent and Counteract Domestic and Gender-based Violence, and Protect the Rights of Persons Affected by Such Violence", we propose to create sectors of countering domestic violence in the cluster police units created on the basis of regional centers and cities of Severodonetsk and Mariupol, in the prevention departments, which, in particular, will include police officers involved in working in mobile groups to respond to the facts of committing such offenses, which are now successfully operating in the implementation of the relevant project [7].

We suggest that the staffing table of the specified sector should consist of 10 positions per mobile group (depending on the quantitative load of calls about the facts of domestic violence) at the rate of: 1 – Head of the Sector, 1 – Senior Inspector and Inspectors.

Conclusions. Prevention of domestic violence is one of the priority areas of preventive police station, which includes departments of district police officers, juvenile prevention units, patrol police, etc. Ensuring the effectiveness of such activities should be accompanied by a noticeable increase in the technical security of the police, increasing the efficiency of work, implementing a number of other organizational measures, improving the legal regulation of activities aimed at countering and preventing domestic violence, which determine the competence and place of preventive units as part of the National Police of Ukraine.

REFERENCES:

1. Fomenko, A. (2018). Police officer's handbook of preventive activities: training manual. Dnipro Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. 180 p.
2. Halaburda, N., Leheza, Ye., Chalavan, V., Yefimov, V., & Yefimova, I. (2021). Compliance with the principle of the rule of law in guarantees of ensuring the legality of providing public services in Ukraine. *Journal of law and political sciences*. Vol. 29, Issue 4, 100–121.

3. Kobrusieva, Ye., Leheza, Ye., Rudoi, K., Shamara, O., & Chalavan, V. (2021). International standards of social protection of internally displaced persons: administrative and criminal aspects. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol 9, No 3, 461–484. DOI: <https://doi.org/10.15408/jch.v9i3.23752>
4. Law of Ukraine On preventing and combating domestic violence: Law of Ukraine dated December 7, 2017 No. 2229–VIII. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>
5. Law of Ukraine On the approval of the Instructions for organizing the work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine: order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated December 19, 2017 No. 1044. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>
6. Law of Ukraine On the formation and liquidation of districts: resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 17, 2020 No. 807–IX. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20> Consultation date: 24/06/2023
7. Leheza, Ye. (2022). Illegal influence on the results of sports competitions: comparison with foreign legislation. *Ratio Juris UNAULA*, 17(34), pp. 53–70. Retrieved from: <https://publicaciones.unaula.edu.co/index.php/ratiojuris/article/view/1338> Consultation date: 24/01/2023
8. Pisotska, K., Dubenko, O., Dakhno, O., & Sotskyi, A. (2022). The Essence of the Principles of Ukrainian Law in Modern Jurisprudence. *Revista Jurídica Portucalense*, December, 342-363. DOI: [https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705\(32\)2022.ic-15](https://doi.org/10.34625/issn.2183-2705(32)2022.ic-15)
9. Dorokhina, Yu., Shamara, O., Miroshnychenko, S., & Moroz, V. (2021). Citizens ‘participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas*. Vol. 39, No. 69, pp. 212–224. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.12>
10. Filipenko, T., Sokolenko, O., Darahan, V., & Kucherenko, O. (2020). Ensuring human rights in ukraine: problematic issues and ways of their solution in the social and legal sphere. *Cuestiones políticas*. Vol. 37 № 64 (enero-junio 2020). pp. 123–136. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>
11. Shamara, O., & Chalavan, V. (2022). Principios del poder judicial administrativo en Ucrania. *DIXI*, 24(1), pp. 1–11. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2022.01.08>
12. Yerko, I., Kolomiichuk, V., & Lisniak, M. (2022). International Legal And Administrative-Criminal Regulation of Service Relations. *Jurnal cita hukum indonesian law journal*. Vol. 10 No. 1, pp. 49-60, DOI: <https://doi.org/10.15408/jch.v10i1.25808>
13. Matviichuk, A., Shcherbak, V., Sirko, V., Malieieva, H., & Leheza, Ye. (2022). Human principles of law as a universal normative framework: Principios humanos del derecho como marco normativo universal. *Cuestiones Políticas*, 40(75), 221–231. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.14>
14. Matselyk, T., Hryshchuk, V., Lomakina, O., Sydor, M., Leheza, Ye. (2022). Administrative and legal regulation of public financial activity: Regulación administrativa y legal de la actividad financiera pública. *Cuestiones Políticas*, 40(72), 573–581. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4072.33>
15. Villasmil, Espinoza, Jorge; Leheza, Ye., Holovii, L. (2022). Reflections for the interdisciplinary study of the Russian Federation’s invasion of Ukraine in 2022: Reflexiones para el estudio interdisciplinario de la invasión de Ucrania por parte de la Federación Rusa en 2022. *Cuestiones Políticas*, 40(73), 16–24. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4073.00>
16. Zhukova, Ye., Bryl, K., Svystun, L., Kobrusieva, Ye., & Leheza, Ye. (2023). Legal regulation of public administration of education and science: Regulación legal de la administración pública de educación y ciencia. *Cuestiones Políticas*, 41(76), 336–346. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4176.18>

УДК 336.221.4

DOI <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2023-3-4>

Фелик Василь Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
ректор

Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-9326-4317

Бєлоусова Катерина Олегівна,
аспірантка

Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВИНА ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ: РЕТРОСПЕКТИВА ЗАКОНОДАВСТВА

У статті проведено ретроспективний огляд законодавства, який визначалася вина платника податків. Означене надало змогу прослідкувати процес розвитку категорії вина у податково-правовому регулюванні. Акцентується увага на окремих положеннях юридичної науки, які відповідали положенням законодавства і стали ґрунтом для переосмислення та впровадження концепції вини у податково-правовому регулюванні. Проаналізовано наукові положення щодо вини та її форм платника податків фізичної та юридичної особи. Наголошено, що формування вини, як підстави притягнення платника податків до юридичної відповідальності сформовано у контексті виконання податкового обов'язку, виходячи з його елементу – зобов'язання. Окремо зазначається, що вина як елемент складу податкового правопорушення розвивається у контексті переосмислення та запровадження фінансової відповідальності. До формулювання положень щодо фінансової відповідальності, вина платника податків розглядалася як елемент суб'єктивної характеристики адміністративних правопорушень, цивільних деліктів та злочинів. Констатується, що юридична відповідальність за загальними правилами мала б наступати за конкретне умисне діяння, а не загалом за невиконання податково обов'язку. В контексті охоронної функції права визначається необхідність дотримання як елементу реалізації такої норми особами сплати податків тощо: у встановленому законом порядку; у встановлених законом розмірах. Саме наведений поділ повинен був стати ґрунтом для розвитку, зокрема й відповідальності за несплату податків. Окреслено проблематику, котра потребує вирішення, зокрема щодо розмежування «податкового правопорушення» з іншими діями платників податків які не містять вини, як елементу складу такого правопорушення, але за які застосовується фінансова відповідальність. Доведено, що оновлена концепція вини у податково-правовому регулюванні є першим кроком до формуванні підходу «спільного» виконання податкового обов'язку котрий є комплексний і виконується платником податків та податковим органом у порядку, визначеному законом.

Ключові слова: вина, податкове правопорушення, фінансова відповідальність, платник податків, податкові відносини, контролюючі органи у сфері оподаткування, податкове законодавство.

Felyk Vasyl, Bielousova Kateryna. Taxpayer's fault: a retrospective of legislation

In the article, a retrospective review of the legislation was carried out, which determined the fault of the taxpayer. This made it possible to follow the process of development of the wine category in tax and legal regulation. Attention is focused on certain provisions of jurisprudence, which corresponded to the provisions of the legislation and became the basis for rethinking and implementing the concept of guilt in tax and legal regulation. The scientific provisions regarding the guilt and its forms of the tax payer of a natural and legal person have been analyzed. It is emphasized that the formation of guilt, as a basis for bringing the taxpayer to legal responsibility, is formed in the context of the fulfillment of the tax obligation, based on its element – obligation. It is noted separately that guilt as an element of a tax offense develops in the context of rethinking and introducing financial responsibility. Before the formulation of provisions on financial responsibility, the taxpayer's guilt was considered as an element of the subjective characteristics of administrative offenses, civil torts and crimes. It is noted that legal liability according to general rules should be incurred for a specific intentional act, and not generally for non-fulfillment of a tax obligation. In the context of the protective function of law, the necessity of compliance as an element of the implementation of such a norm by tax payers, etc. is determined: in the manner established by law; in the amounts established by law. This division was supposed to become the basis for development, including responsibility for non-payment of taxes. The problems that need to be solved are outlined, in particular, regarding the distinction between a "tax offense" and other actions of taxpayers that do not contain guilt as an element of such an offense, but for which financial responsibility is applied. It has been proven that the updated concept of guilt in tax-legal regulation is the first step towards the formation of the approach of "joint" fulfillment of the tax obligation, which is comprehensive and is performed by the taxpayer and the tax authority in the manner determined by law.

Key words: guilt, tax offense, financial responsibility, taxpayer, tax relations, controlling bodies in the field of taxation, tax legislation.

Актуальність обраного предмета дослідження. Оголошення курсу України на перехід до ринкових економічних відносин активізувало необхідність перегляду підходів, що склалися у процесі функціонування планового економічного порядку. Неспроможність радянської економіки забезпечити потреби суспільства, політичний розлад, системна криза у всіх сферах державотворення зобов'язали Україну, після проголошення незалежності, приступити до розробки ефективних механізмів наповнення державного бюджету, основним джерелом якого є податкові надходження. Стрімкі приватизаційні процеси підняли на поверхню цілу віху проблем у відносинах держави та громадян в умовах функціонування вільного ринку.

Положення щодо необхідності закріплення вини в, передусім, податковому законодавстві послідовно відстоювалося О.П. Гетманцем, Л.А. Савченко, А.О. Селівановим, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенком, О.В. Покатаєвою, М.О. Федоровим, О.В. Тильчик та іншими. Разом із тим, комплексного дослідження вини у податково-правовому регулюванні при виконанні податкового обов'язку не проводилося.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення незалежності України нормативний масив, спрямований на забезпечення податкових платежів (податків, зборів, інших платежів), відповідав домінуючій на той час концепції «державного контролю за злочинністю». Наприклад: О.М. Литвак (Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект), 2002 р.) зазначав, що цю проблему порушували різні дослідники – фахівці різних галузей знань. Однак її різнопланове освітлення в кожній конкретній галузі науки не дало можливості створити загальну теорію протистояння злочинності. Держава у своїй діяльності в боротьбі зі злочинністю не тільки здійснює заходи по боротьбі з нею, а й у деяких випадках може створювати негативні криміногенні чинники і тим чи іншим шляхом сприяти виникненню окремих (нових) видів злочинів. Тому для раціонального й ефективного контролю за злочинністю потрібна загальна теорія (теоретична модель) впливу державної влади на злочинність [9, с. 1]. Очевидно, що у сфері оподаткування означені теоретичні узагальнення та практичні аспекти враховувалися повною мірою. Причому в означений спосіб (мається на увазі поєднання правоохоронної функції у межах функції контролю) давав можливість суб'єктам владних повноважень (контролюючим органам у сфері оподаткування) ефективно забезпечу-

вати податкові надходження, і по суті визначав не реалізацію конституційного права зі сплати податків, а стягнення сум податків на користь держави. Разом із тим, повноцінної реалізації наведений концепт так і не набув з огляду на відсутність категорії вини у податковому законодавстві, передусім у титульному Законі України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» (котрий нині втратив чинність на підставі прийняття Податкового кодексу України) [12].

Своєю чергою, вина за вчинення правопорушень у сфері оподаткування визначалася кримінальним законом, передусім статтею 148 з позначкою два Кримінального кодексу України (нині вилучена у зв'язку із формулювання статті 212). Її формулювання прямо вказувало на наявність вини, а її склад обумовлювався наявністю умислу, тобто навмисним ухиленням від сплати податків, зборів інших обов'язкових платежів, що вчинене посадовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форм власності або фізичною особою, якщо ці дії призвели до недонарахування в бюджеті грошових коштів в значних розмірах (у випадку, якщо сума прихованого платежу в 100 та більше разів перевищує встановлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян); великих розмірах (в 250 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян) та особливо великих розмірах (в 1000 і більше разів). Приналежно, що санкція за ухилення від сплати податків в значних розмірах позбавлення волі не передбачає, однак заподіяння шкоди державі в великих та особливо великих розмірах тягне позбавлення волі до 5 років та від 5 до 10 років відповідно [5]. Відповідно Постанові пленуму Верховного суду України відповідальність за статтею 148 з позначкою два КК України може наставати лише у випадках коли цьому передує сукупність таких умов як: несплата податків зборів, обов'язкових платежів які не сплачено, як і об'єкт оподаткування, так і особа платник податку мають бути визначені податковим законодавством. Причому, констатовано, що кримінальна відповідальність платника податків передбачено не за факт несплати сум податків, а за умисне ухилення від такої сплати, про що свідчать передусім спосіб вчинення злочину: перекручування відомостей при здійсненні податкового, бухгалтерського обліку, використання рахунків у банках для ведення господарської діяльності, про які, в установленому

порядку не повідомлено контролюючим органам у сфері оподаткування, завищення фактичних затрат, котрі включені до собівартості товарів чи послуг, тощо. Приналежно, що особа (платник податків), котра не мала наміру – тобто не здійснювала перелічені вище та інші дії з метою ухилення від сплати податків але допустила порушення пов'язані із обчисленням та сплатою податків притягувалася до адміністративної відповідальності [11].

Окремо варто зацентувати у вагу на тому, що у разі коли посадовою особою допущено умисне неутримання чи неперерахування суми податків така кваліфікація мала здійснюватися як зловживання посадовим становищем (стаття 165 КК України), відповідно, недбале чи несумлінне виконання обов'язкове, наприклад ведення бухгалтерського обліку та звітності, помилки при обчисленні сум податків, які підлягають сплати до бюджетів (цільових фондів) повинно було кваліфікуватися як халатність (стаття 167 КК України). У цьому та інших випадках дії посадової/службової особи контролюючих органів у сфері оподаткування, що призвели до ухилення від сплати податків платником податків кваліфікувалися як одна з форм співучасті [11], а не як корупційне правопорушення.

Підсумовуючи, варто констатувати, по-перше, у назві статті 148 з позначкою 2 робився наголос на лише одній із форм вини – умислу, відтак за необережність передбачалася кримінальна відповідальність за іншими статтями КК України, зокрема як зловживання посадовим становищем та халатність. Наведене законодавче закріплення кримінальної відповідальності платника податків «сповідувало» радянський підхід, котрий передбачав «одержавлення» сфери господарювання. Навіть після прийняття відповідного законодавства та формуванням векторів впровадження вільних ринкових відносин, таке законодавство відображало статистику означених намірів.

По-друге, відповідальність платника податків конструктивно складалася із трьох основних видів – кримінальної, адміністративної та цивільної. Так, адміністративна відповідальність платників податків, (наведений вид відповідальності доповнювалася в окремих визначених випадках альтернативною – дисциплінарною) визначалася Законом України «Про державну податкову службу» (пункт 11.11 статті 11) та Кодексом України про адміністративні правопорушення (164 з позначкою 2), цивільним та податковим законодавством. Означені вид відповідальності застосовувався до посадових осіб винних в пору-

шеннях правил здійснення валютних операцій, порядку зайняття підприємницькою діяльністю, ухилення від подання декларації про доходи, порушення законодавства з фінансових питань, тощо [10; 4]. Цивільна ж відповідальність у вигляді пені проявлялася у застосуванні заходів так званого «компенсаційного характеру», і нараховувалася після закінчення встановлених законодавством строків погашення узгодженого податкового зобов'язання. Принциповим фактом, на який доцільно звернути увагу це – існування нормативної вказівки щодо розмежування кримінальної та цивільної відповідальності. Так, абзацом «б» підпункту 16.1.3 пункту 16.1. статті 16 встановлено виключення щодо нарахування пені, зокрема підставою є доведення в судовому порядку скоєння злочину посадовими особами платника податків щодо умисного ухилення від сплати його (зазначеного) податкового зобов'язання [12]. Наведене положення Закону (мається на увазі Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» № 2181), серед інших, надало можливість аргументувати пеню не як самостійний вид відповідальності платника податків, а як додатковий захід фінансового компенсаційного характеру. Наведене пов'язано із тим, що, по-суті відсутній склад правопорушення при застосуванні такого заходу (пені), як самостійного, передусім вини. Підставою нарахування пені, як вже зазначалося, визнавалося вчинення платником податків адміністративного правопорушення, котре слугувало підставою проведення перевірки платника податків, а за її результатами, у разі виявлення так званих «недоплачених сум» (котрі позначалися як «недоїмка») застосовувалися штрафні фінансові санкції (штраф).

Означений факт підтверджується нормативно-правовими актами, котрі нині втратили чинність, наприклад: Інструкцією про порядок обчислення і сплати підприємствами, установами, організаціями та громадянами страхових зборів до Пенсійного фонду України, а також обліку надходження і витрачання його коштів затвердженого Постановою правління Пенсійного фонду України від 6 вересня 1996 року № 11-1. Абзацом другим пункту 3.8 частини 3 Інструкції визначалося, що при перереєстрації платника зборів за новою юридичною адресою, у випадках недодержання таким платником порядку нарахування та сплати страхових зборів, використання коштів Пенсійного фонду України не за призначенням, подання недостовірної звітності, порушення строків її

подання, є підставою для проведення документальної перевірки правильності розрахунків платника зборів. У разі коли платник збору має недоїмку по страхових зборах йому нараховується пеня [3].

Окремо варто звернути увагу на понятті «штрафної (фінансової) санкції (штрафу)» під яким розумілося – плата у фіксованій сумі або у вигляді відсотків від суми (розміру) зобов'язання платника податків сплатити до бюджетів або державних цільових фондів відповідну суму коштів податків, зборів, платежів недоплачених у зв'язку із порушеннями правил оподаткування визначених відповідними законодавчими та іншими нормативно-правовими актами [2].

Наведені (й інші) положення нормативно-правових актів стали ґрунтом для дослідження окремого виду відповідальності – фінансової. В указаний період активно здійснювалося накопичення знань з метою обґрунтування означеного виду відповідальності як самостійного, передусім шляхом відмежування від інших видів відповідальності (цивільної та адміністративної) платника податків. На думку Т.В. Сараскіної основними ознаками фінансової відповідальності є: а) настає за порушення норми виключно фінансового, зокрема податкового права, як його підгалузі; б) фактично проявляється у застосуванні фінансових санкцій до суб'єкта фінансових відносин на якого покладено обов'язок відшкодувати матеріальну шкоду заподіяну державі та зазнати покарання за вчинене правопорушення (*очевидно фінансове* – курсив наш); в) може реалізовуватися паралельно з адміністративною, кримінальною та дисциплінарною відповідальністю; г) суб'єктами фінансової відповідальності є підприємства, установи та організації, фізичні особи, але не посадові особи, які виступають суб'єктами дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності; д) стягнення (штрафна (фінансова) санкція (штраф)), як міра відповідальності визначається по факту встановлення розміру сум недоплаченого податку у фіксованому чи відсотковому значенні (дослідниця у якості ознаки уточнює, що розмір штрафної санкції попередньо не визначено, на відміну від, наприклад аналогічного адміністративного стягнення (штрафу)). Приналежно, що фінансова відповідальність застосовується до особи за вчинене нею так званого «фінансового правопорушення» елементами складу якого, на думку дослідниці є: а) суб'єкт – фізична (платник податків) та юридична особа (підприємство, установа, організація не залежно від форми власності). Виключенням є

посадові особи, до яких за вчинення фінансового правопорушення застосовується дисциплінарна, адміністративна або кримінальна відповідальність; б) з суб'єктивної сторони (суб'єктивною ознакою) особливістю фінансового правопорушення є те, що наявність вини не визнається ознакою його складу [15, с. 155–156].

Принциповість положень юридичної науки та їх закономірний розвиток щодо складу правопорушення (злочину), зокрема й в окремих галузевих правових площинах гостро ставив питання формування фінансової відповідальності, як самостійного виду юридичної відповідальності. Наведене пов'язано із низкою питань, на котрі юридична наука, лише у формальному вигляді презентувала відповіді. Такими питаннями були:

1) необхідність обґрунтування нового виду правопорушень – фінансових та/чи податкових, передусім складу такого правопорушення, чіткого визначення його змістовних характеристик. Варто зацентувати увагу на тому, що як зазначалося вище, суб'єктивна сторона характеризувалася виключно однією формою вини – умислом. Відповідно, юридична відповідальність (дисциплінарна, адміністративна, кримінальна) застосовувалася до посадової особи та/чи до фізичної особи учасника фінансових правовідносин, а штрафні фінансові санкції (штрафи) та окремі види стягнень, віднесені до цивільної відповідальності (пеня), до юридичних осіб чи до фізичних осіб, котрі прирівнювалися до юридичних осіб (основною ознакою виступала наявність найманих працівників). Зважаючи на останню тезу, дослідники стверджували про наявність так званих «безвинних правопорушень». Таке твердження ставилося під сумнів;

2) складна конструкція стягнень, як міри відповідальності учасників фінансових, передусім податкових правовідносин (мається на увазі платники податків, зборів, інших обов'язкових платежів) передбачала ґрунтовне дослідження видів складів правопорушень та їх систематизацію у межах відповідного законодавства. Означене стало підставою для необхідності проведення чіткої межі між видами відповідальності за конкретні правопорушення та подальше обґрунтування існування чи навпаки відсутності самостійного виду юридичної відповідальності – фінансової;

3) в ході накопичення знань про відповідальність за порушення норм фінансового права, важливою проблематикою, котра потребувала вирішення було розробка можливості (як мінімум пояснення такої можливості) застосування юридичної відповідальності до колективних

суб'єктів адміністративного права, як учасників фінансових (податкових) правовідносин, зокрема за триваюче правопорушення, котре виражалось у невиконанні такими суб'єктами податкового обов'язку у спосіб несплати сум податків, зборів, обов'язкових платежів, штрафник фінансових санкцій (штрафів), пені.

Спроби вирішення перелічених проблем здійснені у низці дисертаційних досліджень. Зокрема, А.В. Роздайбіди («Податкове правопорушення як підстава адміністративної відповідальності», 2003 р.). За мету даної дисертації визначалося систематизація підходів до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері оподаткування та на цій основі формування категорії «податкове правопорушення». Означений напрям наукового пошуку обмежений вектором ідеї «неухильного дотримання норм податкового законодавства». Поверхневість висновків, зроблених у дисертації обумовлений низкою методологічних прорахунків, наприклад: визначаючи адміністративну відповідальність дослідник виходить із «обов'язку правопорушника відповідати за своє протиправне і винне діяння». Означений обов'язок, на його думку реалізується за допомогою застосування заходів адміністративного примусу, передбачених адміністративним та податковим законодавством [13, с. 172]. У даному контексті незрозумілим видається принципове положення: чим саме визначено «протиправне і винне діяння». Очевидно, що саме розкриття сутності та унормування змісту означеного діяння мало б привести до висновків щодо характеру відповідальності. Натомість, неточна констатація, яка проявляється у тезі: «під податковим, необхідно розуміти законодавство, що регулює відносини пов'язані із ... притягненням до відповідальності за вчинення правопорушень у сфері оподаткування». Той же час, автор звертається до адміністративного законодавства, зокрема Кодексу України про адміністративні правопорушення, констатує, що адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері оподаткування застосовується у вигляді заходів адміністративного попередження, припинення (*котрі очевидно визначені адміністративним законодавством* – курсив наш), а також компенсаційно-відновлювальних заходів, заходів стягнення до яких відносяться й фінансові санкції. Таким чином, доходиться висновку про те, що підставою адміністративної відповідальності в податковому праві є вчинення *податкового проступку* (курсив – наш), як протиправного винного невиконання платником податків обов'язків щодо

своєчасного і повного внесення до бюджету податків, зборів інших обов'язкових платежів та інші проступки [13, с. 19–20] (варто зацентрувати увагу, що «узагальненість» означеного підходу проявляється крізь призму двох ознак, основною з якої є винність, яка проявляється у невиконанні платником податків обов'язку щодо і своєчасного, і повного внесення (сплати) до бюджету податків, тощо). У загальному вигляді поза увагою дослідника залишається питання, як мінімум співвідношення адміністративної відповідальності із кримінальною, а також місце фінансових санкцій та пені у такому співвідношенні (мається на увазі місце серед адміністративних стягнень та покарань у їх взаємозв'язку). В цьому контексті важливо зацентрувати увагу на тому, що, як зазначалося вище, кримінальна відповідальність настає не за невиконання обов'язку платником податків, а за «умисне ухилення від сплати податків...» далі за текстом статті 148 з позначкою 2 Кримінального кодексу України у відповідній редакції. Отже, юридична відповідальність за загальними правилами мала б наступати за конкретне умисне діяння, а не загалом за невиконання обов'язку. Зміст наведеної статті в контексті охоронної функції права визначає необхідність дотримання як елементу реалізації такої норми особами сплати податків тощо: у встановленому законом порядку; у встановлених законом розмірах. Саме наведений поділ повинен був стати ґрунтом для розвитку, зокрема й відповідальності за несплату податків.

У подальшому, окрема увага зосереджена на поясненні «відносно нової» ознаки адміністративної відповідальності – «компенсаційно-відновлювальній», що дає змогу авторові зачисляти до адміністративних «санкцій» (узагальнене поняття стягнень) й фінансові санкції, пеню, суму прихованого податку, збору, тощо. Наведені аргументи є взаємозалежними, і такими, що пояснюють існування один одного. Окремо наголошено, що фінансові санкції є нічим іншим, як заходами примусу (*на таких висновках вже акцентовалася увага* – заув. автора). У такому випадку, до стягнень можливо зарахувати й окремі процедури примусового (забезпечувального) характеру виконання податкового обов'язку, названі у Законі 2181 «заходами стягнення». Очевидно, що наведений підхід не сприяє розробці розуміння вини, як складової характеристики правопорушення [15, с. 35; 13, с. 154–155]. Більше того, класичний підхід до видів відповідальності дає підстави стверджувати не про так званій «перерахунок» контролюючим органом суми (обсягу)

податків, зборів, обов'язкових платежів (що по суті є частиною зобов'язання платника податків котре обраховується (перераховується) контролюючим органом), а про включення до суми штрафу (фінансових санкцій) за порушення виключно окремих норм податкового права (у більшості досліджень такі норми залишаються поза увагою дослідників – курсив наш) усієї суми так званого «укритого» або «заниженого» платежу до бюджету у формі податку, штрафу (як виду адміністративного стягнення, застосовуваного до порушника за порушення відповідного порядку сплати), пені, котра нараховується за затримку внесення податку (наприклад: Л.К. Воронова, С.Т. Кадькаленко, М.П. Кучерявенко) [17, с. 238; 8]. Таким чином, в означеній складній конструкції стягнень, застосовуваних до платника податків за порушення фінансового законодавства (норм податкового права) щодо обрахунку та сплати податків, зборів, обов'язкових платежів вина проявляється лише в одному із перелічених елементів – адміністративній відповідальності. Уцілому ж, застосування фінансових санкцій (штрафів) за своєю природою, відповідно діючого на той час законодавства, не вказували на винне діяння, оскільки усвідомлення шкідливих наслідків платником податків не встановлювалося, навіть при констатації укриття та/чи заниження сум податків, тощо. Принциповим положенням, щодо наявності вини було те, що винною особою (за законодавством, що діяло) визнавалася фізична особа, тобто «посадова особа платника податків» до якої застосовувалася дисциплінарна, адміністративна чи кримінальна відповідальність.

У подальшому, науковий фокус вітчизняних вчених концентрувався на визначенні «фінансової відповідальності», «фінансового правопорушення» чи то «податкової відповідальності» та «податкового правопорушення». Так, Л.К. Воронова, О.І. Бондаренко, М.П. Кучерявенко під податковим правопорушенням розуміли неправне винне діяння чи бездіяльність, що виражається в невиконанні чи неналежному виконанні обов'язків щодо сплати податків, інших обов'язкових платежів до бюджету, державних цільових позабюджетних фондів, за що встановлена юридична відповідальність [16, с. 284; 1, с. 100; 7, с. 315]. Означені наукові поняття стали ґрунтом для розробки інтерпретованих понять. Наприклад: «податкове правопорушення», аналогічне «адміністративний проступок (правопорушення) у сфері оподаткування» це – винне порушення встановленого законодавством порядку

ведення, обчислення, сплати і стягнення податків, здійснення податкового обліку і контролю, за що встановлена юридична відповідальність. Відтак, винність на думку дослідника полягає в усвідомленні шкоди суспільним інтересам, маючи на меті приховування прибутку (або його частину) від оподаткування. В інших правопорушеннях (неуточненоуякихсаме – курсивнаш) вина суб'єкта визначається у формі необережності, котра підтверджується категоріями «необхідна уважність» та/чи «обачливість». Винність же юридичних осіб встановлюється крізь призму прав та обов'язків керівників. Тобто тих осіб, котрі уповноважені на визначення розміру й умов оподаткування [16, с. 41, 43–44; 6]. Схожий підхід (сформований за законодавством, що нині втратило чинність) при характеристиці суб'єктивної сторони підтримує М.П. Кучерявенко. При цьому, зазначає, що під час визначення вини варто мати на увазі конкретного суб'єкта (колективу, посадових осіб, власників, тощо). Що ж до форм, то приховування не може бути ненавмисним, а от заниження навпаки (аргументами на користь такого твердження є, наприклад помилки при веденні бухгалтерського та податкового обліку) [7]. За наведеного підходу, що склався у законодавстві, котре сьогодні втратило чинність, очевидно обов'язок доведення невинуватості покладалася на платника податків, оскільки констатація застосування відповідальності до такого платника ілюструвалася тезою Н.Ю. Пришви «про виключну достатність факту порушення для застосування фінансової санкції» [16, с. 204]. Означене твердження ґрунтувалося з урахуванням питання, що вважалося вирішеним в юридичній науці, щодо розмежування цивільної та адміністративної відповідальності, зокрема й у сфері оподаткування. Доводи на користь «безвинності» особи (платника податків), зокрема і юридичної, опиралися на неможливість застосувати статтю 441 «Відповідальність організації за шкоду, заподіяну з вини її працівників» Цивільного кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки (втрата чинності від 01.01.2004 року) [18]. Таким чином, позначення узагальненою категорією «платник податків» фізичних і юридичних осіб не давало підстав стверджувати про наявність вини у власне платника податків до якого застосовувалася фінансова санкція (штраф) за порушення норм податкового права, з урахуванням складної конструкції змісту останньої.

Висновки. Наведені положення юридичної науки, котрі відповідали положенням діючого законодавства зберігалися до прийняття Податкового кодексу

України. При цьому, варто наголосити, що лише останніми змінами визначено обов'язок контролюючого органу у сфері оподаткування встановлювати наявність у діях платника податків вини. Вина платника податків є новелою податкового законодавства, а доведення її наявності виступає

гарантією законності при виконанні податкового обов'язку.

Варто констатувати, що проблематика вини платника податків є комплексною, а тому потребує ґрунтовного дослідження, яке буде продовжено в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондаренко О. І., Баранцев П. П. Ринок нерухомості. Оподаткування. Обов'язкові збори та платежі. Адміністративна та кримінальна відповідальність. Луганськ : «Промдрук» ДСД «Лугань», 2000. 256 с.
2. Інструкція про порядок застосування штрафних (фінансових) санкцій органами державної податкової служби : Наказ Державної податкової адміністрації України від 23 березня 2001 року № 268/5459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-01#Text>
3. Інструкція про порядок обчислення і сплати підприємствами, установами, організаціями та громадянами страхових зборів до Пенсійного фонду України, а також обліку надходження і витрачання його коштів : Постанова правління Пенсійного фонду України від 6 вересня 1996 року № 11-1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-96#Text>
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Кодекс. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
5. Кримінальний кодекс України . К. : Парламентське видавництво, 1997. 167 с.
6. Кротюк В., Іоффе А., Лук'янець Д. Фінансові санкції та адміністративна відповідальність: проблема співвідношення. *Право України*. 2000. № 5. С. 29–33.
7. Кучерявенко М.П. Основи податкового права : навчальний посібник. Харків : Легас, 2001. 304 с.
8. Кучерявенко М.П. Податкове право : навчальний посібник. Х. : Консум, 1997. 432 с.
9. Литвак О.М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : автореферат дис.
10. Про державну податкову службу в Україні : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-12#Text>
11. Про деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів: Постанова Пленуму Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 3. С. 11–16.
12. Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-14#Text>
13. Роздайбіда А. В. Податкове правопорушення як підстава адміністративної відповідальності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Академія державної податкової служби України. Ірпінь, 2003. 17 с.
14. Роздайбіда А.В. Адміністративна відповідальність у податковому праві: поняття та особливості. *Науковий вісник. Збірник наукових праць Академії державної податкової служби України*. 2001. №4(14). С. 170–175.
15. Сараскіна Т. В. Організаційно-правові засади діяльності податкової міліції в Україні: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук: спеціальність 12.00.07 «Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право» / Сараскіна Т. В. / Університет внутрішніх справ МВС України. Харків, 2000. 190 с.
16. Фінансове право : навчальний посібник для студентів юрид. вузів та факультетів / за ред. проф. Л. К. Воронової. К. : Вентурі, 1998. 384 с.
17. Фінансове право : підручник/ (Алісов Є. О., Воронова Л. К., Кадькаленко С. Т. та ін.) ; керівник авт. колективу і відповідальний ред. Л. К. Воронова. Х. : Фірма «Консум», 1998. 496 с.
18. Цивільний кодекс УРСР : Кодекс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (втрата чинності від 01.01.2004 р.)

REFERENCES:

1. Bondarenko, O. I., & Barantsev, P. P. (2000). Rynok nerukhomosti. Opodatkuvannia. Oboviazkovi zbory ta platezhi. Administratyvna ta kryminalna vidpovidalnist [Real estate market. Taxation. Mandatory fees and payments. Administrative and criminal liability]. Luhansk : «Promdruk» DSD «Luhan» [in Ukrainian]
2. Instruktisiia pro poriadok zastosuvannia shtrafnykh (finansovykh) sanktsii orhanamy derzhavnoi podatkovoi sluzhby : Nakaz Derzhavnoi podatkovoi administratsii Ukrainy vid 23 bereznia 2001 roku № 268/5459 [Instructions on the procedure for applying fine (financial) sanctions by the State Tax Service: Order of the State Tax Administration of Ukraine from March 23 2001 No. 268/5459]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0268-01#Text> [in Ukrainian]
3. Instruktisiia pro poriadok obchyslennia i splaty pidprijemstvamy, ustanovamy, orhanizatsiiamy ta hromadianamy strakhovykh zboriv do Pensiinoho fondu Ukrainy, a takozh obliku nadkhodzhennia i vytrachannia yoho koshtiv : Postanova pravlinnia Pensiinoho fondu Ukrainy vid 6 veresnia 1996 roku № 11-1 [Instructions on the procedure for calculation and payment by enterprises, institutions, organizations and citizens of insurance fees to the Pension Fund of Ukraine, as well as accounting of the receipt and expenditure of its funds: Resolution of the Board of the Pension Fund of Ukraine from September 6 1996 No. 11-1]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0550-96#Text> [in Ukrainian]
4. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia : Kodeks [Code of Ukraine on administrative offenses: Code]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>[in Ukrainian]

5. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. (1997). [Criminal Code of Ukraine]. K. : Parlamentske vydavnytstvo. 167 s. [in Ukrainian]
6. Krotiuk, V., Ioffe, A., & Lukianets, D. (2000). Finansovi sanktsii ta administratyvna vidpovidalnist: problema spivvidnoshennia [Financial sanctions and administrative responsibility: the problem of correlation]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 5. S. 29–33. [in Ukrainian]
7. Kucheriavenko, M. P. (2001). Osnovy podatkovoho prava [Basics of tax law]. Kharkiv : Lehas, [in Ukrainian]
8. Kucheriavenko, M. P. (1997). Podatkove pravo [Tax law]. Kh.: Konsum. [in Ukrainian]
9. Lytvak, O. M. Derzhavnyi kontrol za zlochynnistiu (kryminolohichniy aspekt) [State control over crime (criminological aspect)] avtoreferat dys.
10. Pro derzhavnu podatkovu sluzhbu v Ukraini: Zakon Ukrainy [On the state tax service in Ukraine: Law of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-12#Text> [in Ukrainian]
11. Pro deiaki pytannia zastosuvannia zakonodavstva pro vidpovidalnist za ukhylennia vid splaty podatkiv, zboriv, inshykh обов'язkovykh platezhiv: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy. (1999). [On some issues of application of legislation on responsibility for evasion of taxes, fees, other mandatory payments: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy – Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 3. pp. 11–16. [in Ukrainian]
12. Pro poriadok pohashennia zobov'язan platnykiv podatkiv pered biudzhetyamy ta derzhavnymy tsilovymy fondamy: Zakon Ukrainy [On the procedure for repayment of taxpayers' obligations to budgets and state trust funds: Law of Ukraine]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2181-14#Text> [in Ukrainian]
13. Rozdaibida, A.V. (2003). Podatkove pravoporushennia yak pidstava administratyvnoi vidpovidalnosti [Tax offense as a basis for administrative responsibility]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Akademiia derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy. Irpin, 17 s. [in Ukrainian]
14. Rozdaibida, A.V. (2001). Administratyvna vidpovidalnist u podatkovomu pravi: poniattia ta osoblyvosti [Administrative responsibility in tax law: concepts and features]. *Naukovyi visnyk. Zbirnyk naukovykh prats Akademii derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy – Scientific Bulletin. Collection of scientific works of the Academy of the State Tax Service of Ukraine*, 4(14). S. 170–175. [in Ukrainian]
15. Saraskina, T.V. (2000). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti podatkovoi militsii v Ukraini [Organizational and legal principles of the activity of the tax police in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Universytet vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy. Kharkiv 190 s. [in Ukrainian]
16. Voronova, L.K. (Eds.). (1998). Finansove pravo [Financial law]. K. : Venturi. [in Ukrainian]
17. Alisov, Ye.O., Voronova, L.K., & Kadkalenko, S.T. et al. (1998). Finansove pravo [Financial law]. (Voronova, L.K. Eds.). Kh. : Firma «Konsum». [in Ukrainian]
18. Tsyvilnyi kodeks URSR: Kodeks [Civil Code of the Ukrainian SSR: Code]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text> (vtrata chynnosti vid 01.01.2004 r.)

УДК 341.9(075.1)

DOI <https://doi.org/10.32782/chasopyskiivp/2023-3-5>

Шишка Роман Богданович
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного права, інтелектуальної
власності та цивільно-правових дисциплін
Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0002-0532-1909

ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

В статті йдеться про сучасні тенденції розвитку міжнародного приватного права та його детермінанти. Автор відстежив зміну парадигми та тенденції розвитку цього права за останній період та вплив на нього глобалізації та цифризації.

Констатовано розширення сфери дії міжнародного приватного права у зв'язку з науково-технічним поступом людства внаслідок глобалізації та потреби уніфікації врегулювання приватних відносин на значних просторах, звернуто увагу на формування права транс-національних компаній, зокрема в договірній практиці міжнародних корпорацій та поширення через їх структурні утворення в країні їх місця знаходження.

Звернуто увагу в цьому аспекті на епістемологічні аспекти міжнародного приватного права та на французьку, польську, англо-американську, німецьку, болгарську, китайську його доктрини.

Окрім того піддано критиці окремі вживані і позитивному праві терміни: «засади» та «сукупність», як неприйнятні за їх полісемізму та неконкретності. Як перший так і другий широко використані в правовій науці, інколи узагальнено. Це призводить до різного тлумачення та інколи й правозастосування.

Сучасне право потребує більш гнучкого правового механізму на основі, передусім цифризації, де важливим є доступ до мереж Інтернет. Відтак на основі програмного забезпечення та його поширення універсалізується формалізація правових форм учасників обороту, зокрема корпоративних, договірне регулювання, розрахунки між учасниками товарообігу та банківське обслуговування, відносин з комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності тощо.

На підставі наведеного вбачається що міжнародне приватне право змінюється та все більше врегульовує матеріально-правові відносини через імплементацію положень міжнародних актів в національну систему.

Ключові слова: засади, міжнародне приватне право, універсалізація, позитивне право.

Shishka Roman. Evolution of international private law and globalization

The article deals with modern trends in the development of international private law and its determinants. The author tracked the paradigm shift and development trends of this right over the last period and the impact of globalization and digitalization on it.

The expansion of the scope of international private law in connection with the scientific and technical progress of mankind as a result of globalization and the need to unify the regulation of private relations in large areas was noted, attention was paid to the formation of the law of transnational companies, in particular in the contractual practice of international corporations and its spread through their structural formations to the countries of their location.

In this aspect, attention is drawn to the epistemological aspects of international private law and its French, Polish, Anglo-American, German, Bulgarian, and Chinese doctrines.

In addition, certain terms used in the positive right: "fundamentals", "community" were criticized as unacceptable due to their polysemy and imprecision. Both the first and the second are widely used in legal science, sometimes incorrectly. This leads to different interpretations and sometimes law enforcement.

Modern law needs a more flexible legal mechanism based on digitization, where access to Internet networks is important. Therefore, on the basis of the software and its distribution, the formalization of legal forms of the participants of the turnover, in particular corporate ones, contractual regulation, settlements between the participants of the turnover of goods and banking services, relations with the commercialization of objects of intellectual property rights, etc. is universalized.

On the basis of the above, it can be seen that international private law is changing and increasingly regulating material and legal relations, which due to the implementation of the provisions of international acts into the national system.

Key words: principles, international private law, universalization, positive law.

Постановка проблеми. Правове регулювання приватних відносин чи, точніше, встановлення бажаної нормотворцем моделі їх побудови учасниками правовідносин, в міжнародному приватному праві засноване на міжнародних актах з врахуванням положень національного законодав-

ства, зокрема Закону України «Про міжнародне приватне право» [3] який за його преамбулою встановлює порядок урегулювання приватно-правових відносин, які хоча б через один із своїх елементів пов'язані з одним або кількома правовими порядками, іншими, ніж український правопоря-

док. Його предметом у п.1 ч.1 ст.1 визнані приватноправові відносини, як такі, що започатковані на засадах юридичної рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності, суб'єктами яких є фізичні та юридичні особи.

Передусім, тут звертає на себе увагу вжите слово «засади», яке за співвідношенням загального та окремого сприймається у контексті ст. 3 ЦК України [6]. Воно є полісемічним та окрім його тлумачення сфері оборони вжито як «основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки. спосіб, метод здійснення чого-небудь» [1].

В цивільному законодавстві воно є синонімом терміну «принципи». Щодо останнього, то це суперечить й загальним уявленням про метод цивільно-правового регулювання де вони визнані ознаками його методу [5,24-27]. Тож виникає слушне запитання: Це метод чи засади, чи те та інше? Так чи інакше полісемізм правових термінів досить непевний особливо в праві, оскільки спричиняє невизначеність правового регулювання уже в його геномі.

Окрім того, широке коло врегульованих міжнародним приватним правом відносин пересікається з галузевими підходами до їх регулювання та конфліктують між собою.

Тож є потреба визначитися як у предметі такого регулювання так і його сучасних тенденціях.

Тому присвячені праці науковців: М.К. Ренненкампа, А.С. Довгерта, В. Я. Калакури, В.І. Кисіля, Ю.Г. Матвєєва, О.В. Руденко, Г.С. Фединак, Є.О. Харитоновна, а також американців (А. Дайсі, Дж. Чешир, Д. Біль, Г. Гудрич) та інших.

Об'єктом стали міжнародні приватно-правові відносини та підходи до їх визначення при участі в них іноземного елементу.

Предметом є позитивне право у сфері міжнародного приватного права, практика їх застосування, судова практика та наукова доктрина.

Мета статті – верифікувати напрями та механізм регулювання міжнародним приватним правом приватних відносин в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Загально-визнано, що міжнародне приватне право регулює відносини між фізичними і юридичними особами різних держав: приватні майнові та особисті немайнові, а за галузевою приналежністю – цивільні, господарські, трудові, сімейні, процесуальні, що ускладнені іноземним елементом. Здебільше вважається, що таке приватно-правове регулювання засноване на колізійних прив'язках, які відсилають до права певної кра-

їни. Водночас, таке регулювання здійснюється й міжнародними актами позитивного права як актами прямої дії.

Учасником таких відносин є іноземний суб'єкт, зокрема: (громадянин чи підданий іноземної держави, особа без громадянства, іноземна організація, іноземна держава). До його сфери відносяться й відносини коли об'єкт, стосовно якого вони виникли, перебуває за кордоном або виникнення, зміна чи припинення відносин приватно-правового характеру пов'язано з юридичним фактом, що мав місце за кордоном (спричинення шкоди, укладення договору, смерть спадкодавця та ін.).

До основних тенденцій розвитку сучасного міжнародного приватного права в літературі віднесено:

1) уніфікацію правових норм через прийняття міжнародних договорів і типових (модельних) законів, зокрема, з введенням безготівкових розрахунків як протидії корупції та зловживанням універсалізувалися такі розрахунки між учасниками товарообігу, а вслід за ним й банківське обслуговування;

2) удосконалення і кодифікація норм міжнародного приватного права на національному рівні (наприклад, проект Цивільного кодексу України [7] від 25 серпня 1996 р., де була книга "Міжнародне приватне право" ідея якої реанімовано наразі з рекодифікацією ЦК) та міжнародному;

3) наявність колізій між нормами міжнародних договорів у сфері міжнародного приватного права;

4) посилення ролі принципу "автономії волі сторін" і перехід до гнучкіших норм колізійного права [2; 4];

5) розширення сфери дії міжнародного приватного права у зв'язку з науково-технічним поступом людства (атомна енергетика, космічна діяльність, прогрес у сфері транспорту, засобів зв'язку тощо) [1] та потреба об'єднання зусиль людства для їх вирішення та безпеки використання їх об'єктів.

З посиленням глобалізму і, передусім економічного, це детермінувало більш тісне об'єднання зусиль та необхідність уніфікації врегулювання відносин на значних просторах; запровадження в практику міжнародних корпорацій єдиних правил для всіх структурних їх підрозділів, в тому числі на територіях інших країни. Стало формуватися право транс-національних компаній, зокрема статусне та договірне, які досі не оцінені сучасними правниками.

В останніх два роки тому посприяла об'єднання більшості країн в протидію агресору, які постійно

координують свої зусилля з підтримки України на єдиних підходах, зокрема щодо забезпечення можливості збройної відсічі агресору. Відповідно колізійне регулювання поступово заміщається матеріально-правовими нормами, що, в свій час, ще підмітив Ю.Г. Матвеев.

У зарубіжних державах міжнародне приватне право здебільше встановлює колізійні прив'язки для регламентування майнових та немайнових і процесуальних відносин з врахуванням, на наш погляд, «права сильного» чи убезпечення інтересів учасників таких відносин за вад національного права та судової системи. Принаймні, не прогнозованість рішень національних судів, та свавілля окремих суддів, їх непорядність при порушенні ними вимог чинного законодавства призвело до недовіри і того, що навіть відносини українських учасників правовідносин з зарубіжними учасниками, що засновані одними і тими ж засновниками розглядаються в судах інших держав. Тим звичайно зловживають, зокрема у банківській та інвестиційній сферах. Показовим в тому став позов до Приват банку Г.Суркіса, який вклав кошти не в національні його філії, а в Кіпрську. При приватизації першого це не поширювалося на його зарубіжні філії, але вимоги про повернення були заявлені першому взагалі.

Гносеологічно, для міжнародного приватного права характерними є тенденції та особливості, що зумовлені історичним розвитком окремих держав. Нагадаю, що викривлення їх в ЄСРП та монополізація державою міжнародної торгівлі призвели до визнання такого права не потрібним. Тож лише в 1992 р. в Україні та в країнах колишнього ЄСРП появився науково-педагогічний центр з міжнародного приватного права (МПрП). Хоча до того 150 р. вивчалися його проблеми і напрацьовувалися підходи до викладання. Тому викладалося воно лише при підготовці фахівців з міжнародного права.

З тих пір, як Велика французька революція посприяла прискореному розвитку в країнах, де були сприйняті її ідеали свободи і приватної ініціативи та відповідних тому відносин: зокрема, щодо недоторканності необмеженої приватної власності, свободи договору вони стали ширитися планетою. Ці ідеї, та їх проведення в ЦК Франції 1804 року та були сприйняті в інших країнах, що призвело до уніфікації правового регулювання приватних відносин на значних просторах. Так, до середини ХХ століття його положення запозичили правові системи понад 70 країн світу, що визнано як рецепція його положень.

Створювалися правові умови регламентації міжнародних приватноправових відносин у цивільному й торговельному обігу. Починаючи з ХІХ ст. у торговельному праві зарубіжних держав виявилися нові тенденції, наприклад, розширено правосуб'єктність торгових товариств. У ХХ ст. взагалі суттєво змінюється призначення деяких інститутів торговельного права. Так, інститут банкрутства, який традиційно застосовувався для стягнення боргів, набув нових функцій, спрямованих на збереження діяльності та рентабельності підприємств. Ліквідаційна його парадигма змінилася на санаційну.

Ці та інші детермінанти розвитку цивільного й торговельного, а нині переважно комерційного права посилили уніфікацію матеріального та процесуального права як у внутрідержавному законодавстві, так і в міжнародних угодах. Він відображає інтеграцію господарства зарубіжних держав, зокрема у межах Європейського Союзу де сформовано директивне та резолютивне право). Вказані тенденції є загальними для іноземних правових систем. Аналогічні тенденції простежуються і в інших економічних об'єднаннях.

При тому вони прискорилися у вік інтелектуальної власності та інновацій. На основі аналізу тексту, можна визначити декілька основних розділів статті:

1. Уніфікація правових норм через прийняття міжнародних актів позитивного права, зокрема договорів і типових (модельних) законів":

2. Удосконалення і кодифікація норм міжнародного приватного права на національному рівні.

Цікавими є підходи до предмету міжнародного приватного права іноземних держав:

– французька доктрина (А. Батіфоль, П. Саватьє), яка вплинула й на формування правових систем третини країн світу, передовсім акцентує на вченні про громадянство та питаннях правового статусу іноземців (у широкому розумінні слова). Тобто, про цивільну правосуб'єктність, а й про в'їзд, виїзд, вільне пересування у межах іноземної держави, вільний вибір професії тощо. Тільки після цього визначаються питання колізії законів та міжнародного цивільного процесу;

– у Польщі (К. Пшибилівський, М. Сосняк, В. Валашек) вважають, що міжнародне приватне право обмежене колізійними нормами та нормами міжнародного цивільного процесу, з чим солідаризувалися й угорські вчені (Л. Рецеї, І. Сассі);

– схожу позицію поділяє й англо-американська доктрина (А. Дайсі, Дж. Чешир, Д. Біль, Г. Гудрич) за якою міжнародне приватне право є колізійним і таким, що включає вирішення питань підсудності;

– німецька доктрина (Л. Раапе, Г. Кегель) обмежує предмет міжнародного приватного права колізійним правом. Німецькі правники Г.-А. Любхен та М. Пош вважають колізійне право (згідно з їхньою термінологією – "право застосування права") самостійною правовою матерією з власними загальними правовими принципами та узагальнюючими визначеннями, тобто з відособленою Загальною частиною. Деякі інші вчені (Бар, Нуссбаум) включають до міжнародного приватного права й визначення міжнародного цивільного процесу;

– у болгарській доктрині (В. Кутиков, І. Алтинов) прийнято, що міжнародне приватне право охоплює матеріально-правові та колізійні норми. З тим солідаризувалися правники Китаю.

Не вдаючись в подальшу полеміку, зазначу, що сучасне міжнародне право вийшло і за межі колізійності, і процесу розгляду спорів та навіть традиційного предмету. З введенням електронної форми відносин між суб'єктами воно взагалі втрачає 'традиційні прив'язку до вигідної колізії та справедливого суду. Нова генерація правників міжнародників відстоює універсум правового регулювання, навіть на основі прийняття Світового цивільного кодексу. В тому вбачаємо сенс, оскільки тим універсалізується позитивне приватне право і буде створено єдиний правовий простір у цій сфері регулювання.

Наразі щодо міжнародного приватного права склалось два полярних концепти: самостійна галузь права, що регулює міжнародні правовідносини приватного характеру за участі іноземного елемента; підгалузь національного права, що передбачає норми з урегулювання тих же відносин, що було проведено у вище згаданому проекті ЦК України 1996 р. Очевидно, що істина десь посередині як відображення принципу його диспозитивності.

Здебільше, виходять з того, що основу цього права складають колізійні і матеріально-правові норми, що регулюють відносини за участю іноземного елемента. Проте, поряд з колізійністю в XXI столітті все більшого значення набирає уніфікація матеріально-правового регулювання, зокрема на основі програмного регулювання, що прогресує з цифризацією у всіх галузях суспільного життя. Під її впливом та зазначеними детермінантами міжнародне приватне право змінюється і з колізійного перетворюється в матеріальне.

Так, в ЄС прийнято Draft Common Frame of Reference, що уніфікував договірне регулювання. Його ще сприймають як частину Цивільного

кодексу ЄС, що вже півстоліття розробляють в ЄС. Уніфікація норм міжнародного приватного права в умовах побудови правової системи України та розвитку державності, гарантує та забезпечує права і свободи людини, політичний та економічний плюралізм, міжнародне співробітництво. Інтернаціоналізація господарського життя та розвиток міжнародних наукових і культурних зв'язків є об'єктивною основою для міждержавної уніфікації колізійних і матеріальних цивільно-правових норм, що регламентують майнові й немайнові правовідносини, ускладнені іноземним елементом на основі визнаних легально правових конструкцій.

Тим переймаються міжнародні організації: Гаазькі конференції з міжнародного приватного права¹, Міжнародний симпозиум по Кодексу Бустаманте, Світова організація торгівлі (СОТ), УНІДРУА, МТП, ЮНКТАД, ЮНСІТРАЛ. Ці організації проводять велику роботу з уніфікації та гармонізації законодавства у цій сфері як створення однакових норм законодавства різних держав за допомогою укладення міжнародних договорів.

Прикладом такої уніфікації є Гаазька конвенція про право, застосовне до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів (1986 р.), Конвенція УНІДРУА про міжнародний факторинг і про міжнародний фінансовий лізинг (1988), Бернські конвенції про міжнародні залізничні перевезення (1980).

Уніфікація норм матеріального права відбувається на універсальному і регіональному рівнях. В рамках Ради Європи постійно розробляються і приймаються конвенції з питань

¹ Гаазька конференція з міжнародного приватного права (англ. the Hague Conference on International Private Law) – міждержавна організація, що здійснює роботу з прогресивної уніфікації норм міжнародного приватного права. Вона була створена у 1893 р. та переймається розробкою багатосторонніх договорів (конвенцій) у різних сферах міжнародного приватного права, зокрема: міжнародного співробітництва судових і адміністративних органів з питань правової допомоги, колізійного права щодо договорів, зобов'язань, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, аліментних зобов'язань, правового статусу та захисту дітей, правовідносин між подружжям, заповітів та нерухомості й довірчої власності; юрисдикції і визнання та виконання іноземних судових рішень.

МПП: наприклад, Брюссельська конвенція про імунітет держав 1972 р., Європейська конвенція про усиновлення 2008 р.

Найбільш успішний приклад уніфікації МПП на регіональному міжнародному рівні прослідковується в ЄС. Гаазька програма, що прийнята Європейською Радою 5 листопада 2004, ініціювала уніфікацію колізійного права ЄС. Наразі поновлюються конвенції (Брюссельська конвенція про підсудність, визнання та виконання рішень у цивільних і кримінальних справах (1968) і Римська конвенція 1980) регламентами Європейського парламенту і Ради. Останні є обов'язковими і прямими актами в національних правозастосовних органах держав-членів ЄС. Здебільше вони не передбачають перехідних положень для країн, що пояснюється застосуванням критеріїв членства в ЄС.

Уніфікації матеріального права є неминучою і докорінно змінює міжнародне приватне право з колізійного на універсальне. Тому слугують міжнародні стандарти прав та приватних відносин, кодифікація приватного права в ЄС та у світі, запровадження пріоритету норм міжнародного права над національним при колізії їх норм, рішень міжнародних судів, наприклад ЄСПЛ над національними.

Висновки. Тож як контр альтернативу можна констатувати, що сучасні норми міжнародного приватного права хоча безпосередньо ще не врегульовують ті чи інші суспільні відносини, а лише слугують визначенню права держави, яке належить застосувати (колізійний метод правового регулювання) Проте зі зростанням обсягу позитивного регулювання міжнародними актами та універсалізацією регулювання цих відносин збільшується питома вага норм матеріального права і практика їх прямого застосування.

Можна прогнозувати, що уніфікація у майбутньому торкнеться й загальних положень міжнародного права щодо підстав виникнення правовідносин, правового становища його учасників, об'єктів права, зокрема права інтелектуальної власності.

За великим рахунком, йдеться про єдине приватне право, де національні норми імплементують норми міжнародного права з певними застереженнями, відповідно до їх особливостей. Це призведе до застосування колізійних прив'язок навпаки як данини національним ментальності та релігії, реальному стану економіки та застереженнями в міжнародних актах позитивного права.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Засада. Академічний тлумачний словник української мови. Т. 1. URL: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8> (Дата звернення 20.07.2023)
2. Rudenko Oksana. Formation, development and modern state of private international law in the European Union. *European Journal of Law and Public Administration*. Vol 5, No 2 (2018). Pp. 34–46.
3. Про міжнародне приватне право Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (Дата звернення 20.07.2023)
4. Руденко О.В. Сучасні тенденції розвитку міжнародного приватного права ЄС. *Науковий вісник Чернівецького університету* : збірник наук. праць. Вип. 578: *Правознавство*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. С. 56–60.
5. Цивільне право України : Загальна частина : підручник / за ред. О. В.Дзери, Н. С.Кузнєцової, Р. А.Майданика. 3-тє вид. перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2010.
6. Цивільний кодекс України : проект в редакції від 25 серпня 1996 р. *Українське право*. 1997. № 1.
7. Цивільний кодекс України: Кодекс України, Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 10.06.2023) . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (Дата звернення 20.07.2023)

REFERENCES:

1. Zasada. Akademichnyi tлумachnyi slovnkyk ukrainskoi movy [Principles. Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Vols. 1. Retrieved from: <https://slovnkyk.ua/index.php?swrd=%D0%B7%D0%B0%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%B8> ([in Ukrainian]
2. Rudenko Oksana. (2018). Formation, development and modern state of private international law in the European Union. *European Journal of Law and Public Administration*. Vol 5, No 2. Pp. 34–46. [in English]
3. Pro mizhnarodne pryvatne pravo Zakon Ukrainy vid 23 chervnia 2005 roku № 2709-IV [On international private law Law of Ukraine from June 23 2005 No. 2709-IV]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text> (Data zvernennia 20.07.2023) [in Ukrainian]
4. Rudenko, O. V. (2011). Suchasni tendentsii rozvytku mizhnarodnoho pryvatnoho prava YeS [Modern trends in the development of EU private international law]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu : Zbirnyk nauk. Prats, Pravoznnavstvo*, 578. Chernivtsi : Chernivetskyi nats. un-t. S. 56–60. [in Ukrainian]
5. Tsyvilne pravo Ukrainy : Zahalna chastyna (2010). [Civil law of Ukraine: General part]. Za red. O. V. Dzery, N. S. Kuznietsovoi, R. A. Maidanyka. 3-tie vyd. pererob. i dopov. K. : Yurinkom Inter. [in Ukrainian]

6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : proiekt v redaktsii vid 25 serpnia 1996 r. (1997). [The Civil Code of Ukraine: draft version of August 25, 1996]. *Ukrainske pravo*, 1. [in Ukrainian]

7. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Kodeks Ukrainy, Zakon, Kodeks vid 16.01.2003 № 435-IV (Redaktsiia stanom na 10.06.2023) [Civil Code of Ukraine: Code of Ukraine, Law, Code of 16.01.2003 No. 435-IV (Editorial as of 10.06.2023)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian]

ЗМІСТ

Назарова О. О. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАСТОСУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДО ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ БУЛІНГ ТА МОБІНГ.....	3
Присташ С. С. ВІРТУАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ПРЕДМЕТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ.....	9
Tylchuk V. V., Leheza Ye. O. FEATURES AND DIRECTIONS OF IMPROVING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE REGARDING FAMILY VIOLENCE COMBAT.....	14
Фелик В. І., Белоусова К. О. ВИНА ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ: РЕТРОСПЕКТИВА ЗАКОНОДАВСТВА	20
Шишка Р. Б. ЕВОЛЮЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЯ.....	28

CONTENTS

Nazarova Oksana FOREIGN EXPERIENCE IN APPLYING CRIMINAL RESPONSIBILITY TO PERSONS WHO COMMIT BULLYING AND MOBBING.....	3
Prystash Stepan VIRTUAL ASSETS AS A SUBJECT OF LEGALISATION (LAUNDERING) OF CRIMINALLY OBTAINED MONEY.....	9
Tylchyk Vyacheslav, Leheza Yevhen FEATURES AND DIRECTIONS OF IMPROVING THE ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE REGARDING FAMILY VIOLENCE COMBAT.....	14
Felyk Vasyl, Bielousova Kateryna TAXPAYER'S FAULT: A RETROSPECTIVE OF LEGISLATION.....	20
Shishka Roman EVOLUTION OF INTERNATIONAL PRIVATE LAW AND GLOBALIZATION.....	28

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Часопис Київського університету інтелектуальної власності та права

Випуск 3

Здано до набору 09.10.2023 р. Підписано до друку 23.10.2023 р.

Гарнітура Times New Roman. Формат 64×84/8.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 4,19. Зам. № 1023/664. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1

Телефони: +38 (048) 709 38 69,

+38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.